

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Siden soXO

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE

NR. 1, 7. ÅRG. 1990

Indhold

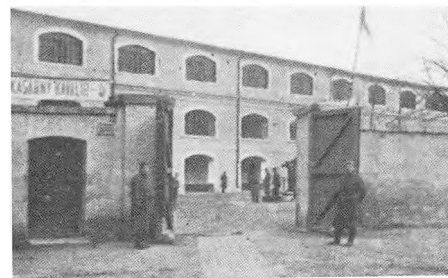
Baggrunden 4
af V. K. Sørensen

De selvbestaltede 12
af Frode Jakobsen

Hetærer? 28
af Anette Warring

Hilsen til Himmler 33
af Ditlev Tamm

Ugen før dagen 39
af Hans Sode-Madsen

Udgiver
Dansk historisk Fællesforening og
Rigsarkivet

Redaktør
Poul Olsen
Henrik Stevnsborg

I redaktionen i øvrigt
Bent Blüdnikow
Steen Ousager

Lay-out
Kristin Wiborg

Fotografer
Tage Ludvigsen, Alice Westergaard
og Bodil Barsøe

Tryk
Frederiksborg Amts Avis
bogtrykkeri
ISSN: 01-6028

Abonnement
tegnes ved henvendelse til
Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9,
1218 København K,
tlf. 31 92 33 10.
Girokonto: 5 08 62 64.
Kassereren, DHF, Park Boulevarden 52,
8900 Randers.
Abonnementet er løbende
indtil opsigelse.

Pris
Årg. 1990, nr. 1-4: kr. 110,-
Løssalg pr. nummer: kr. 40,-
Udlandsabonnement 1990: kr. 135,-

Distribution
Avispostkontoret

Flytning
Meddeles altid postvæsenet.

© Copyright:
Siden Saxo 1990.
Udsendes også til Blindes
Lydforlag, som lydbånd, der fås
på biblioteket.

Siden sidst...

I år er det 50 år siden, at Tyskland besatte Danmark. Også Siden Saxo har ønsket at markere denne begivenhed - med det forliggende temanummer.

En militær sagkyndig, oberstløjtnant V.K. Sørensen, trækker i den indledende artikel liniere op i planlægningen og gennemførelsen af operation Weserübung, besættelsen af Danmark og Norge den 9. april 1940.

Fhv. minister Frode Jakobsen skildrer i *sit* bidrag, om "de selvbestaltede", hvorledes modstanden mod besættelsesmagten blev organiseret - på trods af regeringens officielle samarbejdspolitik indtil 29. august 1943.

Det billede af besættelsestidens virkelighed, man som ung måtte få i efterkrigstiden, rulles op i historikeren cand. phil. John Christensens artikel om - som han kalder det - "en tusmørketid".

Et nylig påbegyndt forskningsprojekt om "tyskertøserne" og "feltmadrasserne" samt disses rolle i retsopgøret præsenteres af stipendiat, cand. mag. Anette Warring fra Roskilde Universitetscenter.

Om retsopgøret skrev professor i retshistorie Ditlev Tamm disputats i 1984. I sin artikel her i magasinet afslører han, hvorledes den tyske Rigsbefuldmægtigede i Danmark, Dr. Werner Best, i lighed med andre tyske videnskabsmænd fra krigens tid stillede både sig selv og deres forskning til Førerens disposition.

Den danske jøde Salomon Katz førte dagbog i KZ-lejren Theresienstadt. Ud af dennes ikke færre end 925 håndskrevne sider har arkivar cand. mag. Hans Sode-Madsen, Rigsarkivet, udvalgt og indledt de sider, der må betragtes som en enestående kilde til de

danske jøders situation umiddelbart før og under hjemtransporten.

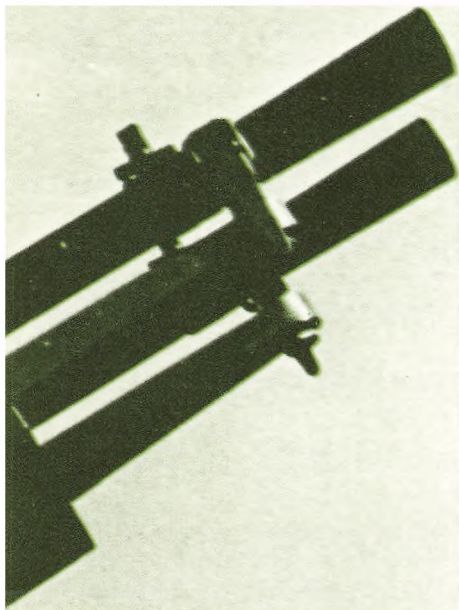
Redaktionen ønsker læserne god fornøjelse med disse - meget forskelligartede - bidrag til et ofte behandlet, men fortsat helt centralt emne i Danmarkshistorien.

Samtidig byder vi velkommen til årgang 1990 - og til en udvidet redaktionskreds, nemlig landsarkivar Hans H. Worsøe, Landsarkivet i Åbenrå, arkivar Henrik Fode, Erhvervsarkivet i Århus, lektor Henrik Stevnsborg, Retsvidenskabeligt Institut, samt arkivar Erik Gøbel, Rigsarkivet. Bidrag fra den aktuelle forskning vil således - endnu - hurtigere kunne finde vej til magasinets spalter.

*Med venlig hilsen
Redaktionen*

Baggrunden

De advarende røster var få - og de blev ikke hørt. Danmark ønskede ikke at provokere Tyskland, og tiden til handling blev forpasset.

Dette er konklusionerne på oberstløjtnant V.K. Sørensens fremstilling af det begivenhedsforløb, som førte til Operation Weserübung, kodenavnet for Norges og Danmarks besættelse den 9. april 1940.

V. K. Sørensen.

Tysk propagandafoto, 1. maj 1940. »Er dansk Madson-twillings-maskingevær gøres skudklart.

Angrebet på Polen var lynkrigens debut og dens succes. Under indtrykket heraf besluttede Hitler allerede den 27. september 1939 at angribe Holland, Belgien og Frankrig. Det skulle ske i oktober eller november; men vejrforholdene tvang Hitler til at udsætte angrebet til foråret 1940. Indtil den krig var vundet skulle Stalin føle sig sikker på, at Tyskland ikke tænkte på krig mod Sovjetunionen, og at han havde frie hænder til at tvinge Finland ind i det sovjetiske system. Tyskland støttede derfor det sovjetiske ønske om at sikre sig en åben søvej til Østersøen og anerkendte, at støttepunkter i Finland var af vital betydning for Sovjetunionen.

I oktober 1939 kunne Stalin så med Hitlers indirekte støtte stille en række territoriale krav til Finland, krav, der angiveligt skulle sikre Leningrads militære position, men som i realiteten skulle indlemme Finland i en karelsk-finsk rådsrepublik. Da finnerne ikke ville bøje sig for de russiske krav, angreb Rusland uden varsel Finland. Den russisk-finske krig var indledt.

Finnernes modstand

Den 30. november 1939 gik russiske tropper til angreb på fem fronter fra Det karelske Næs til Petsamo samtidig med, at det russiske luftvåben bombarderede de større finske byer. Finnerne havde

Tysk propagandafoto, 9. april 1940: »Tyske soldater på march mod besættelsen af vigtige militæranlæg«.

kun ni dårligt udrustede divisioner mod Sovjetunionens 30, der var delvis motoriserede. Det gjorde ikke finnernes situation bedre, at vinteren kom tidligt det år og med sne og streng frost, så de russiske kampvogne kunne udnytte det flade og dybfrosne Karelen til deres fremrykning. I 105 døgn holdt finnerne tappert stand. Så måtte de give op og begrave deres 25.000 faldne. Sovjetunionen mistede 70.000 mand.

I Danmark lykkedes det at samle omkring 1200 frivillige, der efter en kort ud-

dannelse på Uleåborg blandt andet i skiløb blev sat ind mod de russiske angribere. Men de danske frivillige måtte kæmpe uden regeringens officielle støtte, fordi Danmark havde indgået en ikke-angrebspagt med Tyskland, og den forpligtede os også i forholdet mellem Tyskland og Sovjetunionen. Et fuldt udstyret feltlazaret med 24 mand blev dog sendt til Finland tilligemed penge og tonsvis af tøj, som der var hårdt brug for. Mange optioner hjalp Finland materielt og humanitært, og Sverige og Danmark var blandt de første til at yde hjælp. Mange frivillige tog også til Finland.

Men den seje finske modstand, der kom overraskende for russerne, og de hårde og ulige kampe tærede så hårdt på de finske kræfter, at den finske regering

den 13. marts 1940 måtte underskrive en fredsftale, der gav finnerne en ny grænse. Fredsaftalen var så hård, at Vestmagterne havde afslået at viderebringe vilkårene til Finland. En ottendedel af Finlands befolkning, 450.000 mennesker måtte forlade hjem og arbejde og drage bag den nye grænse; landet mistede 10% af al dyrket jord og 17% af sine jernbaner. Men freden sparede Finland for endnu større ulykker.

Danmark skulle danne bro til Norge

De nordiske lande følte nu krigens realiteter: sænkede handelsskibe - sænket udelukkende af tyskerne - med store tab af menneskeliv til følge; dertil kom restriktioner der førte til begyndende hamstring på grund af krigens handelsvanskeligheder.

I vinteren 1939-40 herskede der fuldstændig passivitet på vestfronten. Men på samme tid udkæmpede det finske folk den hårde kamp mod den russiske overmagt. Den britiske marineminister Winston Churchill havde været fortalere for at komme Finland til hjælp og samtidig afskære tilførslerne af jernmalm fra Nordsverige, der i hovedsagen blev udsøgt over Narvik og sejlet videre til Tyskland langs den norske kyst. Jernmalmen var nødvendig for, at Tyskland kunne gennemføre krigen mod Frankrig og England, og Hitler mente, at malmtilførslen sikredes bedst ved, at både Sverige og Norge forblev neutrale. Churchills plan ville dog have krænket den norske neutralitet, men den kom ikke til udførelse, da finnerne den 13. marts accepterede de russiske betingelser for en våbenstilstand.

I Tyskland besluttede og forberedte man i marts erobringen af Norge og be-

sættelsen af Danmark; og tilfældet gav Hitler et påskud til denne aktion: Som modtræk mod tysk misbrug af norske farvande og på grund af de tyske sænkninger af handelsskibe, der sejlede på Norge, havde Frankrig og Storbritannien om morgenen den 8. april 1940 lagt miner ud i de norske farvande ved Kristiansund, ved Nordfjordens munding og ved Bodø ud for Vestfjorden. Norge protesterede kraftigt mod denne neutralitetskrænkelse, men det var en kærkommen lejlighed for Hitler til at retfærdigøre de umiddelbart efterfølgende operationer mod Danmark og Norge, der havde været under forberedelse siden marts. Krigen var næppe en måned gammel, før den tyske søkrigsledelse rejste spørgsmålet om et fremstød mod nord, og fra den 29. januar 1940 foregik der en egentlig planlægning af Danmarks og Norges besættelse under kodeordet Operation Weserübung. En specialstab trådte sammen den 5. februar, men forberedelserne gik meget længere tilbage.

Weserübung

Aktionen mod Norge og Danmark var en naturlig konsekvens af de søstrategiske overvejelser, der fandt sted efter den første verdenskrig. Den tyske marineledelse følte sig efterhåndne overbevist om nødvendigheden af at sikre sig støttepunkter for en massiv indsats af undervandsbåde mod de britiske forbindelseslinier over Atlanterhavet. Tyskerne havde selv kun en kort kyst ved Nordsøen at operere ud fra. Det skabte et søstrategisk problem, der kun kunne løses gennem erhvervelsen af baser på den franske kyst og i Nordnorge. Danmark - men måske nok visse mindre øer - var derfor heller ikke med i de oprindelige overvejelser om en tysk besættelse af Norge.

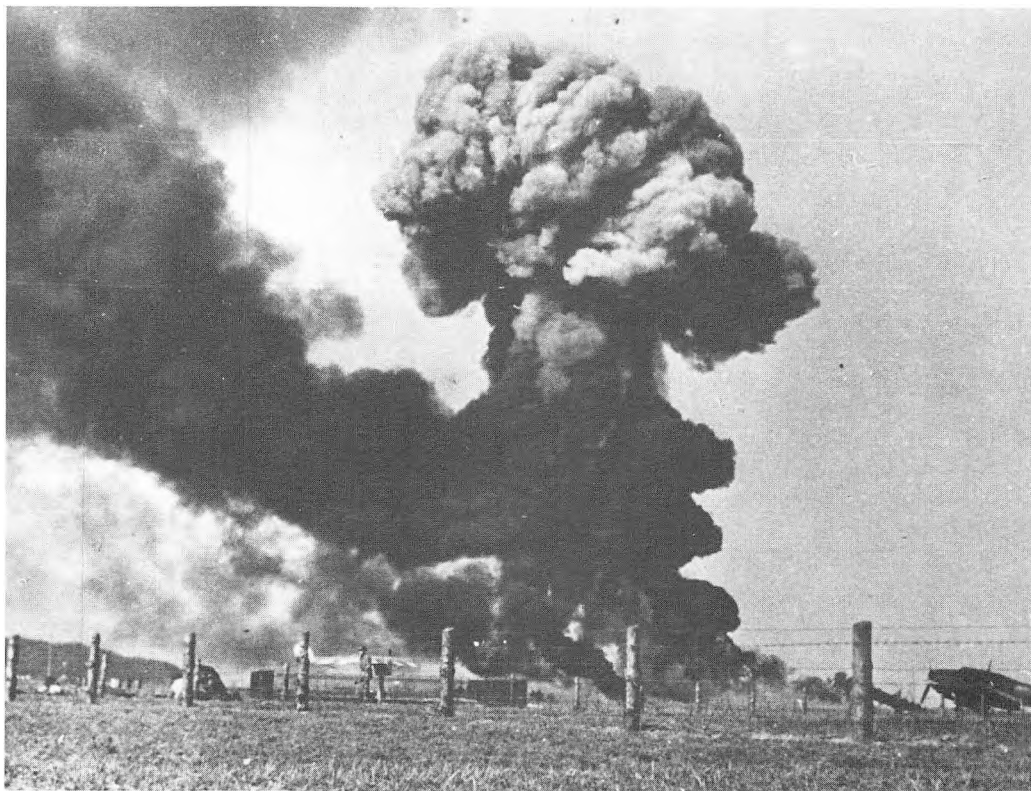
Den tyske oprustning gav nu anledning til en indre kamp mellem værnene om at få tildelt de flest mulige midler. Flådechefen, admiral Erich Raeder ønskede især flere undervandsbåde, og de skulle have fremskudte baser at operere ud fra. Tanken om en hel eller delvis besættelse af Danmark spillede derfor allerede en fremtrædende rolle under et krigsspil i Kiel i april 1938. I første omgang tænkte tyskerne at opnå deres ønsker eller krav bl.a. om mineringer gennem »forhandlinger« med Danmark, »besættelse uden kamp«, »diplomatiske krav« eller gennem det tilbagevendende begreb »tryk«.

Denne opfattelse, der baserede sig på kendskabet til den danske udenrigspolitik og det danske forsvars begrænsede

muligheder bibeholdtes under selve planlægningen under den nu igangværende krig. Resultatet blev da også en mellemting mellem et egentligt krigsmæssigt angreb og et diplomatisk tryk, med tyske bombemaskiner over København som det afgørende moment bag den tyske gesandt Cecil von Renthe-Finks diplomatiske »henvendelse« den 9. april 1940 kl. 04.20 om morgenen.

Det var først i løbet af januar og februar 1940, at Danmark skridt for skridt blev inddraget i Operation Weserübung,

Tysk propagandafoto, 9. april 1940: »Et fly eksploderer« i Aalborg Lufthavn.

Tysk propagandafoto, 9. april 1940: En tysk officer interviewes efter indtagelsen af Kastellet.

og efterhånden som planerne mere og mere fik deres endelige form. Det var i virkeligheden ønsket om at få Aalborg lufthavn i besiddelse, der var den vigtigste enkeltårsag til Tysklands endelige beslutning om at besætte Danmark.

Sandheden var for utrolig

Ved krigens udbrud i september var der i Danmark indkaldt 30.000 mand til en beredskabsstyrke. Tre årgange blev hjemsendt midt i september, andre blev

hjemsendt i december og i slutningen af januar 1940.

Men allerede før julen 1939 indløb der alarmerende meddelelser om tyske tropesamlinger i Slesvig-Holsten. I den danske regering drøftede man disse rygter, men først den 8. januar 1940 fandt man, at der var tydelige tegn på, at de tyske troppekonzentrationer kunne være rettede mod Danmark. Derfor blev de danske styrker i Sønderjylland sat i alarmberedskab natten mellem den 8. og den 9. januar. Det skabte uro i den dansksindede del af den sønderjyske befolkning, mens en del af det tyske mindretal blev mere aggressive og selvbevidste over for danskerne.

Den 19. januar 1940 vedtog Folketinget enstemmigt en udtalelse om, at »lan-

dets neutralitet skal opretholdes, og at de midler, der rådes over om fornødent skal anvendes for at hævde og værne rigets fred og uafhængighed«. Den beslutning og et forslag den 27. januar 1940 til en bevilling på 60-65 millioner kroner til af afbøde hærens og flådens mangler kom for sent; tiden var forpasset.

Den 1. april blev den danske udenrigsminister, dr. P. Munch orienteret om, at tyskerne i Østersøhavene samlede en transportflåde på 150.000 tons med tropper og tunge våben. Der var også andre urotegn. Svenskerne havde aftalt et møde med tyskerne om den neutrale skibsfart på England. Disse forhandlinger blev pludseligt afbrudt. Men hverken i Sverige eller i Norge følte man sig alvorligt truet. I Danmark fandt man det nu sandsynligt, at tyskerne ville sikre sig støttepunkter i det sydlige Norge, men ikke at de kunne have særlig interesse i Danmark.

Et angreb eller en besættelse kunne man ikke forestille sig. Alarmerende oplysninger bl.a. om transportflåden blev ikke taget alvorligt. En chiffrer telefonmeddelelse fra Berlin den 7. april: Transportflåde forladt Stettin 4. april. Bestemmelse ubekendt, men forventes nået 11. april, kunne ikke bekræftes. Ved grænsen og på søen konstaterede man: Intet usædvanligt!

Ringeberejskab

Den 8. april bliver det meddelt, at England har udlagt minespæringer to steder ved den norske kyst; der var også iagttaget tyske trawlere ved Læsø Fyr, og større tyske skibe gik gennem Storebælt ved Langeland. Senere indløber der meddelelse om, at tyske tropper er på vej mod nord fra Rendsborg. Alle militære styrker bliver sat i højeste beredskab, og der genindkaldes uddannet mandskab til

Niels Juel, Danmarks største krigsskib, der lå i flådens leje. Men der bliver ikke foretaget nogen koncentration af hærens styrker for at kunne tage en kamp op eller fremskudt tropper til grænsen for at kunne imødegå en grænseoverskridelse. Enhver form for forstærkningsarbejder blev iøvrigt - af politiske gunde - ikke tilladt, og militær modstand måtte derfor i givet fald føres på åben mark og uden nogen form for forberedt dækning!

Hærens Flyvetropper manglede et effektivt flyvepladsforsvar, og Værløse Flyveplads blev derfor ikke rømmet. En iværksat luftovervågning af den dansk-tyske grænse gav ikke noget samlet billede af de tyske tropper syd for grænsen eller om deres mulige forestående opgaver.

Flådens skibe lå spredte bl.a. i København, Storebælt, Århus og Frederikshavn; ingen af kystforterne var den 9. april krigsbemandede, og de udlagte minespærringer var efter vinterens isperiode desarmerede.

Der var altså på ingen måde tale om et forsvar og et beredskab, der kunne tage en kamp op mod en krigsberedt endsiges en krigserfaren angrebsstyrke.

Den korte kamp

Klokken fire om morgenen den 9. april blev udenrigsministeriets direktør O.C. Mohr ringet op fra det tyske gesandtskab og kort meddelt, at den tyske gesandt Cecil von Renthe-Fink ønskede et møde med den danske udenrigsminister P. Munch kl. 04.20. Under dette møde meddelte gesandten, at tyske tropper var i færd med at gøre landgang i Danmark, og at de var gået over grænsen til Danmark. Om kort tid ville tyske bombeskiner være over København. De havde ordre til ikke at kaste bomber. Nu gjaldt

det om at undgå dansk modstand, sagde gesandten. Tyskerne ville værne landets neutralitet og man ville ikke blande sig i landets indre styre; Renthe-Fink afleverede desuden et omfattende memorandum og en skrivelse med tretten punkter, der skulle danne grundlaget for den fredelige besættelse. Da var det tyske overfald forlængst i gang. Egentlige kamp-handlinger fandt kun sted i Sønderjylland, omkring Amalienborg Slotsplads og i Værløselejren.

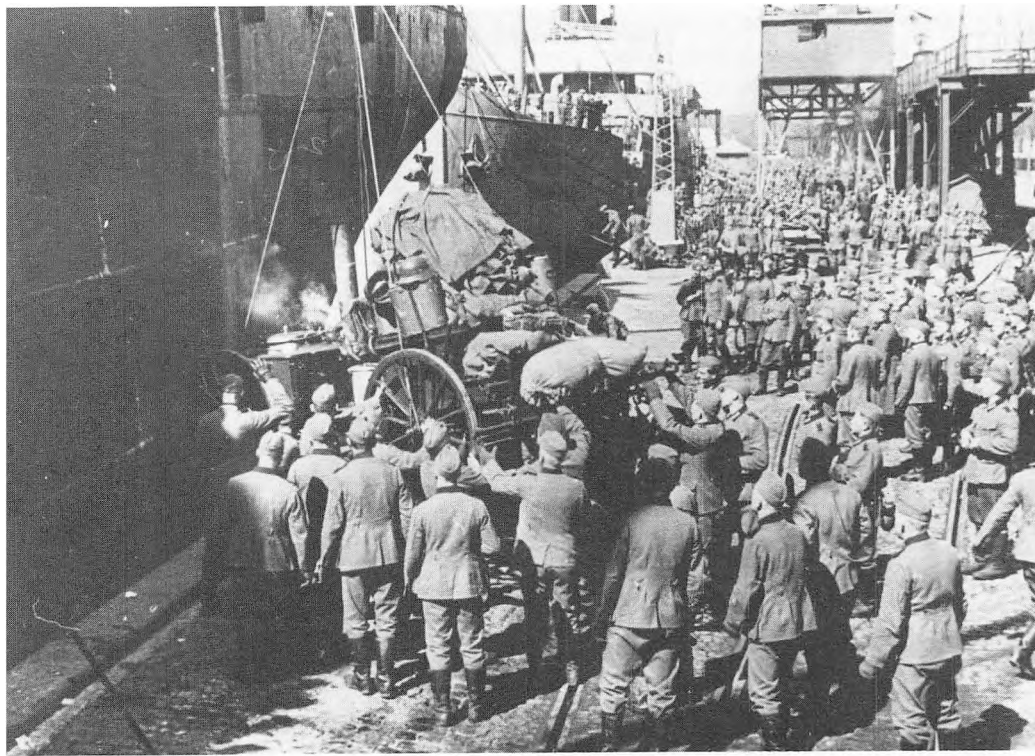
Tyske skibe gled allerede ind på Københavns Red kl. 04.02. Kl. 04.55 sprængte tyske soldater fra krigsfartøjet Hansestadt Danzig, der kl. 04.20 var gået til kaj ved Langelinie, Norgesporten til Kastellet og trængte tillige ind gennem

Sjællandsporten; Kastellet med hærens øverste ledelse var nu besat af tyskerne.

Kl. 04.15 blev den dansk-tyske grænse overskredet. Ca. 20.000 tyske soldater med kamp- og panservogne begyndte marchen mod nord. Ca. 800 danske soldater udrustet med lette kanoner, maskingeværer og håndskydevåben nåede ud i de planlagte - men ikke forberedte - stillinger ved de nordgående veje, og her kom det mellem klokken fem og klokken otte til en række kortvarige kampe,

*Tysk propagandafoto, 10. april 1940:
Danske læser det tyske Opro.*

Tysk propagandafoto, Korsør 10. april 1940: Teksten lyder: »Kraftige soldater-næver tager med feltkøkkenet«.

der flere gange bragte de tyske kolonner til at standse for at tage kampen op, før de kunne komme videre. Også omkring Amalienborg Slotsplads og i Værløselejreren fandt der korte kampe sted. Værløse Flyveplads blev beskudt af tyske flyvemaskiner, og en dansk maskine, der var under start blev skudt ned.

Samtidig med dette skete der landgang i Korsør og Nyborg og ved Lillebæltsbroen. I Gedser stormede tyske soldater i land fra færgen Mecklenburg, og noget senere blev der kastet faldskærmsjægere

ned ved Masnedø. I Aalborg blev der kl. 06.30 sat faldskærmsjægere ned.

Kapitulation

Kl. 05.15 blev der på Amalienborg holdt et dybt bevæget møde. Her læste udenrigsminister dr. P. Munch det tyske ultimatum op. Til stede hos kongen var bl.a. statsminister Thorvald Stauning, udenrigsministeren samt hærens og flådens chefer. Da fortsat kamp utvivlsomt ville medføre bombardement af København og måtte betragtes som nyttesløs, valgte man at kapitulere. Klokken seks - mindre end to timer efter starten på det tyske overfald - var kapitulationen en kendsgerning.

På dette tidspunkt var kampene i Norge allerede i fuld gang. Kl. 04.30

havde den tyske minister i Norge afleveret et ultimatum til den norske regering: Tyskland krævede ret til sammen med de norske myndigheder at varetage forsvaret af Norge. Det afviste den norske regering, men da var tyske krigsskibe allerede løbet ind i Oslofjord. Det tyske angreb på Norge, der kom fuldstændigt bag på nordmændene, var en realitet.

Overalt, hvor det kom til kamp i Danmark, gjorde de danske soldater og deres befalingsmænd en dygtig og pligtopfyldende indsats vel vidende, at det var en ulige kamp, de skulle kæmpe.

Danmark var totalt uforberedt på et tysk angreb både politisk, militært og som folk. Forsvarets materiel var forældet, og der var kun få værnepligtige de fem måneder af året, og ingen af de politiske ledere troede vel for alvor på, at Danmark ville blive inddraget i krigen, eller at landet kunne forsvares.

Den 29. august 1943

Begivenhederne den 9. april satte dybe spor i befolkningen og i forsvaret. Hærens, flådens og flyvevåbnets virke fik nu en helt anden baggrund. Kræfterne blev koncentreret om at føre folk og forsvar sammen, skabe tro på fremtiden og skabe muligheder for at indtræde på de allieredes side i kampen for friheden.

Den tyske reaktion kom den 29. august klokken fire om morgenen, da danske militæretablissementer pludseligt og uvarslet blev angrebne. En kortere eller længere ildkamp fandt sted, efterfulgt af dansk overgivelse. Overalt, hvor det kom til kamp, i provinsen som i hovedstaden, kæmpede de danske soldater og deres befalingsmænd med stor tapperhed.

Over for de allierede betød den 29. august en radikal ændring. Danmark var nu omend ikke »de jure« så dog »de fac-

to« i krig med Tyskland, og mere end nogen anden enkelt begivenhed bidrog den 29. august til at placere Danmark i verdens omdømme som en allieret af de frie nationer.

Kunne Danmark undgå besættelse

Efter krigen er optakten, forløbet og de fem besættelsesår blevet beskrevet og analyseret helt op til i dag. Et væsentligt spørgsmål har været, hvorvidt Danmark havde haft mulighed for at undgå besættelsen.

Et højt militært beredskab af styrker, der lå inden for Danmarks økonomiske og styrkemæssige muligheder, kunne måske have afholdt tyskerne fra at medtage Danmark i Operation Weserübung eller bragt uorden i den fastlagte tidsplan for at erobre landet. Et effektivt luftforsvar især omkring København kunne måske yderligere have sinket den tyske besættelse og den uundgåelige kapitulation. Men især kunne en dansk modstand have støttet Norges kamp mod tyskerne. Den operation var et vovestykke, og der måtte ikke gå uorden i den fastlagte tidsplan for at erobre landet.

Men Danmark havde op gennem trediverne fulgt en politik, der gik vidt i bestræbelserne på at undgå at provokere Tyskland. Danmark havde - ene af de skandinaviske lande - taget imod det tyske tilbud om en ikke-angrebspagt og havde på forhånd - hvad der ikke var tyskerne ubekendt - opgivet enhver forestilling om at yde modstand mod et tysk overfald.

Statsminister Thorvald Stauning og udenrigsminister P. Munch handlede derfor op til den 9. april og på selve dagen helt i overensstemmelse med den politik, de havde fulgt op gennem trediver-

ne; og den politik havde de fået både politisk og folkelig tilslutning til. Den folketingsbeslutning, der blev vedtaget den 19. januar 1940 om, at landet skulle forsvares, var derfor ikke meget bevendt. Den var - iøvrigt som de forholdsordrer, der tilgik den militære ledelse - ledsaget af forbeholdet om, at det skulle ske under fornøden hensyntagen til de foreliggende omstændigheder!

Litteratur

Carl-Axel Gemzell: Raeder, Hitler und Skandinavien. C.W.K. Glerup. Lund, 1965.

Aage Deleuran: April 1940. Da krigen kom til Danmark. Berlingske Forlag, 1965.

Walter Hubatsch: »Weserübung«. Die deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen 1940. Göttingen, 1960.

Tysk propagandafoto, 13. april 1940. Værnemagten sejler til Trekroner.

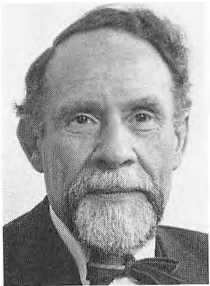

Tysk propagandafoto, 19. april 1940. På vagt ved Skagen.

De selvbestaltede

Frode Jakobsen, født 1906, var som leder af organisationen »Ringene« en af nøglefigurerne i Frihedsrådet. Efter befrielsen blev han minister uden portefuille i samlingsregeringen og stod her med bl.a. ansvaret for afviklingen af modstandsbevægelsen. I sin artikel ser Frode Jakobsen tilbage på opbygningen af en modstandsbevægelse i det besatte Danmark.

Frode Jakobsen.

Den danske modstandsbevægelse kom først sent med, har nogle historikere fortalt os. Og det er da heller ikke helt forkert.

Alle danske myndigheder havde én klar holdning den 9. april. Og den gik ud på det modsatte. Der skal en del til, før unge, ukendte uden nogen form for mandat beslutter sig til at forsøge at vælte deres lands politik. Til at trodse Rigsdagen, regeringen - ja, kongen med. Det sidste - kongens opfordring - har de fleste modstandsmænd senere fundet det mest opportunt at glemme.

De, der begyndte at bygge en modstandsbevægelse op, var jo ikke - som de er blevet kaldt af nogle historikere - ekstremister, »højre- og venstreekstremister«. Kommunisterne vendte sig indtil tyskernes angreb på Sovjetunionen over et år senere med skældsord mod dem, der »støttede vestmagtens imperialistiske krig«. Kommunisterne kom til at spille en *meget* stor rolle, men ikke i begyndelsen.

»Mod Rigsdagens samarbejdspolitik, fordi de i forvejen var antiparlamentariske« - sådan har man forkyndt. Man

kunne med lige så megen ret vende det om: At politikerne svigtede demokratiets idealer. Man kan mene, at de ikke kunne andet, men ikke at modstandsbevægelsen ikke hørte rigtig hjemme i det demokrati. For det var det demokrati, modstandsbevægelsen rejste sig for at forsvarer.

Små, svage og ukendte

Vist tog det tid. Kunne det være anderledes? For hvem var vi? Små, svage, ukendte. Ikke valgt af folket til noget som helst.

»En utilbørlig selvsikkerhed« blev det kaldt. Det *var* ikke nogen letkøbt sikkerhed. Vi måtte først gennem de tunge spørgsmål: Var det det rigtige - det, *vi* ville? Var *vi* de rigtige?

En afklaring måtte tage tid. Den kom: Der var noget, der *skulle* gøres. De, der var valgt til det, gjorde det ikke. Dermed blev det *vores* pligt. Så simpelt var det. Men ikke en letkøbt sag. Vi havde ikke bare *lov* - vi havde *pligt*.

Og er det så rigtigt, at det derefter gik så langsomt? Der var snævre grænser

for, hvad vi kunne, også da beslutningen var taget. Våben havde vi ingen af. Og dem, vi fik - lidt efter lidt - havde de færreste af os forstand på at bruge.

Og det allervigtigste måske: Vi stod der jo ikke på forhånd som en organisation - en modstandsbevægelse. Den skulle først bygges op, smedes sammen - og forsigtigt. At det hele ikke i utide skulle ramle.

Kommunisterne havde et apparat - et godt apparat, men heller ikke det var bygget med underjordisk kamp for øje. Og det blev først sat ind hen på sommeren 1941.

Kampånd

Modstanden måtte komme i etaper. Både af nød - et spørgsmål om vor formåen - og fordi opgaverne skiftede gennem »de fem forbandede år«.

At holde ånden vedlige - det var i begyndelsen det vigtigste. Forståelsen af, hvad det var for et djævelskab, vi var op imod. Og af *danskernes* pligt til også at bekende kulør over for det djævelskab. Nogen direkte indsats med våben kunne i den første tid kun være symbolsk.

Vi begyndte jo at bygge en modstandsbevægelse op på et tidspunkt, da den mest nøgterne bedømmelse sagde, at Hitler ville komme til at herske over hele Europa - måske gennem årtier. Sådan måtte vi vurdere det i 1940, da Danmark, Norge, Holland, Belgien, Frankrig var blevet løbet over ende på nogle måneder. Da vi gik og frygtede også Englands fald.

Det, det gjaldt om i besættelsens første år, var, at den kampånd måtte leve videre, som var den nødvendige forudsætning for en væbnet rejsning, når tiden engang kunne gøre en sådan rejsning mulig.

Det vigtigste i de år var hemmelig in-

Tysk propagandafoto, 10. april 1940 »Danmark er stillet under Det tyske Riges beskyttelse«.

DNSAP i Forum, november 1940. Det kongelige Bibliotek.

formation, illegale blade, skabelsen af en organisation - et apparat, som forhåbentlig også engang kunne bruges til kamp.

Sabotage

Den næste etape blev sabotagen. Den var der rigtignok noget af hele tiden - fra april 1940, men i det små, militært helt betydningsløst. Overklippede tyske telefontråde, da de endnu den første sommer lå på jorden. Småsabotager, brændte tyske biler o.s.v.

Krigsmæssig betydningsfuld sabotage krævede hjælpemidler udefra. De kom -

men lidt efter lidt. Først sabotagen mod danske virksomheder, der arbejdede for tyskernes rustning. Senere - af stor betydning efter invasionen i Normandiet - jernbanesabotagen i Jylland. Når *dens* værdi diskuteres, har jeg stadig mest tilid til dem, der havde fingrene på pulsen dengang: Tyskerne, der gerådede i vildeste raseri netop specielt mod den. Engländerne, som indtrængende bad os om

den og selv ofrede menneskeliv og knappe dyrebare flyvemaskiner for den.

Væbnede styrker

Først på et sent tidspunkt kom den sidste fase - opbygningen af væbnede styrker rundt om i vort land, »den underjordiske hær«. Sent, men det var ikke et spørgsmål om forsigtighed eller mod. Det ville have været meningsløst at begynde med de styrker tidligere. Meningen med dem var, at de skulle falde tyske tropper i ryggen i tilfælde af allieret invasion i Danmark. De »militære grupper« kom da vore allierede bad om dem. De kom aldrig til at bruge deres våben. Var de da ingen nytte til? Jo, de var med til at fremme tyskernes nervøsitet gennem de sidste halvandet år: Hvor kunne angrebet blive sat ind?

For naturligvis kunne tyskerne ikke undgå at opdage, at en underjordisk styrke blev bygget op. Ja, de *skulle* i virkeligheden vide det - for virkningens skyld. Naturligvis ikke i detaljer, hvor og hvordan. På den måde bandt vor »underjordiske hær« betydelige tyske styrker i Danmark - på et tidspunkt, hvor Hitler havde hårdt brug for dem andre steder.

Vist havde de forskellige etaper noget med krigens gang at gøre. »Ventegrupperne« begyndte fra efteråret 1943. Først da var der mening i dem. Store tab - især i Sønderjylland - viste hvor dyrt det ville være blevet, om vi var begyndt meget før.

Og hvem gav os den opgave og tidspunktet for at begynde. Naturligvis de allierede - *vore* allierede, som vi nu med stolthed kaldte dem. Det var dem, der ved nytårstid 1944 fortalte os, at det var sådanne styrker, der nu var de allieredes største interesse i Danmark. Så de endda

for en kortere periode bad os om at holde igen med sabotagen for at få mere om opbygningen af »den underjordiske hær«.

Om det var den rigtige politik, kan nogle naturligvis med bagklogskab diskutere årtier senere. Også vi i Frihedsrådet kunne drøfte, om sabotagen *nu* ikke var fuglen i hånden, en kommende indsats under en invasion de ti fugle på taget. Men vi kunne ikke kende de allieredes strategiske planer. Og vi kunne ikke gøre os klogere end de.

Sejt organisationsarbejde

Da opfordringen først kom, gik opbygningen hurtigt. Det var muligt, fordi en modstandsbevægelse med fire landsomspændende organisationer gennem de

foregående år var blevet til - og i sommeren 43 havde fået en samlet ledelse: Danmarks Frihedsråd.

Det seje organisationsarbejde gennem årene 41-42 er kommet til at stå i skyggen af de mere dramatiske år, der fulgte. Med hensyn til slidet må én, der har gjort hele tiden med, mene at det halve lå forud. Og i de år uden opmuntringen i folkets tillid og begejstring. Det var det drøje slid i isolation under fordømmelse - ja, forfølgelse - fra dem, folket havde valgt. Men det var på det grundlag, den væbnede kamp - sabotage og underjordiske styrker - hurtigt kunne folde sig

Sabotage på Nørrebro i København, 29. september 1943. Det kongelige Bibliotek.

Sabotage på Nørrebro i København, 29. september 1943. Bygningen er udbrændt. Det kongelige Bibliotek.

ud. Og det var også dette årelange arbejde, som muliggjorde de store folkestrejker i 1944. Folkestrejkerne var de ubevæbnedes rejsning. Men politisk og militært vejede de måske lige så tungt til som alle sabotager.

Hvad var modstandsbevægelsens formål? Jeg har tit hørt spidse bemærkninger om danske frihedskæmpere, der skulle bilde sig ind, at de havde været med til at vinde en verdenskrig. Jeg tør hævde ud fra mit nære kendskab, at modstandsbevægelsens ledelse vidste,

hvad vi gjorde, hvad vi kunne, og hvad vi ikke kunne.

Modstandsbevægelsens betydning

Der er tit blevet spurgt om modstandsbevægelsens betydning - nok oftest af dem, der ville have os til at tro, at den ingenting havde betydet.

Først: Man skal ikke sammenblende *betydning* og *begrundelse*, udspring. Det, der satte en modstandsbevægelse i gang, var ikke spekulationer over betydning - stor eller lille. Det var harmen mod ondskaben. Vi *kunne* simpelt hen ikke andet. Men bagefter kunne man naturligvis efterrationalisere og finde ud af, hvor rigtigt og klogt man dog havde handlet. Alligevel husker jeg, hvordan

jeg allerede tidligt i hvervningen for tilslutning opstillede tre hovedmål for en modstandsbevægelse:

Først Danmarks lille bitte bidrag til krigens gang. Det kunne aldrig blive andet end lille bitte. »Nålestik.« Men Tyskland forblødte - det kunne vi se senere - ved stormagternes vældige indsats suppleret med de hundreder af modstandsbevægelsers »nålestik« rundt om i Europa.

Og alligevel: Vigtigere end vores militære bidrag var den indsats, som var nødvendig for omverdenens respekt for vort land.

Respekt og selvrespekt

Med den politik, der var blevet ført, var det uklart ude i verden, hvordan Danmark egentlig stod. Især - konstaterede vi i Stockholm - blev Danmarks politik fordømt som Hitler-venlig af Sovjet. Og hvem der ville komme først - da vi endelig øjnede en befrielse - det vidste vi endnu ikke i de første majdage i 45.

Og endda: Endnu vigtigere end *andres* respekt for os var - for modstandsbevægelsen - danskernes respekt for sig selv.

Vi kunne ikke være tilfredse med - eller endog stolte af det, som nogle var - om vi slap billigere end alle andre. At vi lod dem, der ikke var kløgere, bløde og lide også for *vores* frihed, mens vi dukkede vore hoveder.

Et besat land kan aldrig undgå at blive spændt for besættelsesmagtens vogn. Det kunne heller ikke vi forhindre. Men man kan ikke med god samvittighed - uden at stritte imod - hjælpe dem, man føler har uret, mod dem, man føler har ret.

Et er en modstandsbevægelses mål. Noget andet er, om det lykkedes.

Fælles ledelse

Modstandsbevægelsen voksede op - langsomt og spredt. Ved nytårstid 1943 var vi nået dertil, at der - ud over de mange spredte mere lokale begyndelser - stod fire landsomspændende organisationer: Kommunistisk parti, Dansk Samling, Ringen, Frit Danmark.

Tanken om en fælles ledelse for modstandsbevægelsen var en naturlig idé. Den blev i begyndelsen afvist af de andre organisationer som for farlig. Ved folke-

tingsvalget i marts 43 trængte tanken sig stærkt på. For modstandsbevægelsen kunne ikke finde en fælles parole.

Dansk Samling deltog som et lovligt parti. Dets ledere måtte sige: Stem på Dansk Samling! Kommunistisk parti var forbudt. Deres linie blev: Stem blankt! Frit Danmark, hvis øverste ledelse var domineret af kommunisterne, endte med samme parole. Historiske erfaringer fortalte os i Ringen, at »Stem blankt!« er der ingen slagkraft i. Derfor blev vores parole: Stem på de personer, som du tror yder

størst modstand - uanset hvordan du tidligere har stemt og måske senere vil stemme.

En samling skulle til for at vi kunne vinde i styrke, politisk og militært. Det tog tid. Vi skjulte os så godt for politiet,

Barrikade 6. maj 1945. Det kongelige Bibliotek.

dansk og tysk, at vi også havde svært ved at finde hinanden. Nogle måneder gik, men i sommeren 43 stod Frihedsrådet der.

Frihedsrådet

Det var ikke, som det tit er blevet fremstillet, *efter* den 29. august. Det må være en forveksling med Frihedsrådets første fremtræden for det danske folk og for vore allierede i England, når den 16. september er nævnt.

Frihedsrådets seks stiftere var langt fra enige om alt. Men de var enige om det, der var aktuelt, det, der betød mest nu: Kampen mod besættelsesmagten, bestræbelserne på at få Danmark anerkendt som allieret.

Frihedsrådet handlede ikke, fordi det havde folkets flertal bag sig. Det flertal havde vi ikke. Det var det, vi kæmpede for og - uden tvivl - vandt.

Det officielle Danmarks brud med tyskerne den 29. august 1943 lettede vor kamp. Ikke at det betød enighed mellem politikerne og frihedsbevægelsen. Den historie er en myte. Men folkestrejken i København i sommeren 1944 overbeviste endelig - mere end noget andet - politikerne om, at et magtskifte havde fundet sted. Det førte til politikernes ønske om kontakt - et kontaktudvalg - og til deres spekulationer om frihedsbevægelsens repræsentation i den første frie regering. Så vidt var det kommet.

Samarbejde med forsvaret

Dertil kom, at officererne - sikkert ikke uden føling med de ledende politikere - havde givet sig ind under Frihedsrådets ledelse. Som grundloven for det samarbejde havde de måttet acceptere:

1) At meningen med officerernes del-

tagelse i modstandsbevægelsen ikke måtte være bare at opretholde ro og orden, når tyskerne først var ude af landet, men aktivt at være med til at kaste tyskerne ud.

2) At enhver antikommunistisk propaganda måtte være bandlyst i hvervningen blandt befalingsmændene.

3) At man anerkendte Danmarks Frihedsråd som ledelsen af kampen mod tyskerne, indtil kongen frit kunne vælge en regering.

De tre punkter var nødvendige over for forestillinger, der spillede en rolle hos officererne. De blev indskærpet og anerkendt gang på gang, ord til ord. Og de blev i virkeligheden også - trods skumlen - i alt betydningsfuldt overholdt.

Officerernes rolle

En myte er opstået: At officererne i realiteten i stedet satte sig på modstandsbevægelsen - og gjorde det i politikernes tjeneste. Den er skabt af officerer og politikere i et fælles behov for at fremhæve deres indsats under besættelsen. Af kommunisternes fjendtlige forhold til officererne efter befrielsen. Af nogle enkelte aktive modstandsfolk, som følte sig forbigået og ikke forstod værdien af officerernes *faglige* uddannelse i den åbne kamp, vi forventede.

Officererne blev ikke modstandsbevægelsens ledere, ikke engang lederne af sabotageaktionerne i almindelighed. De fik ingen modstands*politisk* rolle. Deres rolle ville være som ledere i en D-dagskamp. Den D-dag kom aldrig. Men hvem kunne vide det?

Kunne det tænkes, at officererne eller politikerne en dag ville noget andet med de styrker end Frihedsrådet, ville folkene spørge: »Hvad siger Frihedsrådet?« Det var det, der blev spurgt efter i de år. Al-

drig: »Hvad siger Buhl?« For ikke at tale om: »Hvad siger general Gørtz?«

Både mændene og deres våben - og det var det afgørende - var modstandsbevægelsens.

Var der grund til det, kunne Frihedsrådet afsætte officererne - også general Gørtz. Men det kunne ikke ske uden at slå skår. Det skulle undgås.

Efter 29. august 1943

I efteråret 1944 var vores angst ikke længere Hitlers sejr - sådan som den havde jaget os, dengang vi begyndte. Kampen om det danske folks sjæl var vundet nu. Det officielle Danmark havde opgivet den politik, som vi havde bekæmpet.

Sådan var det kommet: Sabotagen var vokset så stærkt, at tyskerne følte sig nødt til at fare frem med de hårdeste metoder. De krævede henrettelse af sabotørerne - ikke idømt og udført af tyskerne selv, men af danskernes egne myndigheder. Det kunne ingen dansk politiker medvirke i - og gøre sig håb om også at kunne være dansk politiker efter den befrielse, man nu troede på.

Bruddet den 29. august blev fremtvunget af modstandsbevægelsens kamp. At det ikke var politikerne, som *ønskede* bruddet, fordi de skønnede, at det rette tidspunkt nu var inde - det bevidnede de selv gennem Alsing Andersens erklæring af den 2. september samme år: »Kommunister og chauvinister« fik her skylden for, at regeringen ikke kunne fortsætte den hidtidige linie »lige til krigens slutning«. *Hans* uheldige udformning - men det var klart, at han ikke bare talte for sig selv.

Frihedsrådet stod nu med en autoritet, som sjældent nogen lovlig udpeget regering. De væbnede styrker var i uafbrudt vækst. Kontakten til de vestallierede var

i orden. Og Sovjetunionen havde modtaget en repræsentant for »det kæmpende Danmark«.

Fra krig til fred

Var det værste da ikke overstået for modstandsbevægelsen nu? Og alligevel: Aldrig havde vi i Danmarks Frihedsråd oplevet en så anspændt og ansvarstynget epoke.

Var det hele ved at bryde sammen? Var tyskerne ved at rulle det alt sammen op ved stikkeres hjælp? Mogens Fog og Aage Schoch, to af os seks, der havde været med fra begyndelsen, var arresteret. Deres udsnugede breve fortalte, at

Gestapo sad med navnene også på os andre.

Og endnu vigtigere: Nu stod vi foran den svære vanskelige overgang fra krig til fred.

Vi vidste ikke, hvem der ville komme først. Blev det russerne - hvordan ville de se på vort folk? Deres første spørgsmål i Stockholm havde været: »Kommer I fra Buhl?« I så fald ville de slet ikke have talt med os. Buhl var for dem fællesnavnen for Danmarks politik under besættelsen. De havde bagefter præciseret, at det var »det kæmpende Danmark«, ikke Danmark som sådan, de anerkendte.

Det blev de to hovedmål, som ledede os gennem det sidste blodige halve år: At

vi var anerkendt som allierede - hvad enten det blev russerne eller englænderne, der rykkede ind. Den mindst blodige overgang fra krig til fred. *Mindst* blodige - for ingen kunne gøre sig illusioner. Opgør efter års fjendtlig besættelse kan aldrig ske uden sår.

Heller ikke i Danmark kunne det undgås. Men det værste *kunne* vi, *ville* vi undgå. Gadekampe, væbnede sammen-

*Frihedskæmpere på post. 7. maj 1945.
Det kongelige Bibliotek.*

stød mellem danske, »de lange knives nat«.

Vi vidste fra Finland efter den første verdenskrig, hvordan dens slags sår kan bløde med bitterhed og nag gennem årtier.

Velmenende - men nok også nogle mindre velmenende - har hævdet, at Frihedsrådet burde have indskrænket sig helt til kampen mod tyskerne og på forhånd have meddelt, at straks ved befrielsen hørte frihedsbevægelsen og Frihedsrådet med ét slag op at eksistere.

Over for de to store problemer: Danmarks udenrigspolitiske stilling ved befrielsen og opgøret med dem, der havde svigtet, ville det have været uansvarligt. Det ville have betydet kaos.

Den mindst blodige overgang

Og det næste tyngende: Vi hørte, hvordan det gik rundt om i alle de lande, der nu blev befriet. Så voldsomme spændinger var gennem årene skabt inden for de besatte folk. Regeringer havde i årevis siddet på Hitlers nåde. Og hvad havde prisen været? At de forfulgte med fængsler og henrettelser alle, som rejste sig mod nazismen. De havde haft magten. Nu blev det omvendt. Vi læste om borgerkrig i Grækenland, blodige gadekampe i Belgien. Et vildt myrderi efter Frankrigs befrielse. Sådan noget måtte ikke ske i Danmark.

Kommunistisk kup?

Vi indså, at de to problemer måtte vi løse i fællesskab. De politiske partier kunne ikke optræde alene på Danmarks vegne. Men kunne Frihedsrådet ikke? Det har nogle modstandsfolk hævdet. Jeg mener, at de tager fejl. Heller ikke Frihedsrådet kunne optræde alene på Danmarks veg-

ne - over for vestmagterne. Det var vestmagterne, der havde ansporet til modstand. Vestmagterne, der havde bevæbnet os. Nu var de på vagt over for modstandsbevægelserne rundt om i Europa. Kommunisterne havde alle vegne spillet en betydningsfuld rolle. I Frihedsrådet var der aldrig frygt for noget kommunistisk kup, som andre fablede om. Vi vidste, at kommunisterne hverken kunne eller ville. Men vestmagterne var nok ikke lige så trygge.

Der var allerede en dyb mistillid nu mellem Øst og Vest. Det var *Danmark*, som skulle anerkendes - ikke bare »det kæmpende Danmark«, hvis kamp en dag ville være forbi. Og anerkendes både af Øst og af Vest. Kun sådan kunne vi være sikre på en ordentlig behandling - lige meget hvem der kom først.

Modstandsbevægelsen og politikerne

Den sikkerhed kunne vi kun opnå ved en henvendelse i fællesskab, modstandsbevægelsen og politikerne - med besked om planlagt samarbejde og anmodning om anerkendelse af Danmark som allieret. Den henvendelse kom omkring nytår 1945.

Den enighed - i vort lands interesse - er undertiden blevet tolket forkert. Det var ikke syndsforladelse til politikerne, modstandsbevægelsens godkendelse af den politik, der var ført. Den blev frihedsbevægelsen ved med at fordømme. Men det var enighed om den politik, der skulle føres. Og i politik er det fremtid, der tæller - mere end fortid.

Demokrati

Resultatet er også blevet mistolket som politikernes »sejr« over frihedsbevægelsen.

Frihedsrådets styrke svandt ind på grund af officererne - har nogen skrevet. Derfor regeringssamarbejdet i maj 1945. Frihedsrådet havde aldrig drømt om at danne regering alene. Fifty-fifty var vores slagord fra første færd - i november 1944. Politikerne havde foreslået to mand fra frihedsbevægelsen - en kommunist og en ikke-kommunist. Det blev fifty-fifty. Frihedsbevægelsen havde ikke ønsket mere, selv om den kunne have nået det. Det var det, Frihedsrådet anså for den sundeste politiske løsning.

Selvbestaltede havde vi taget magten. For der var noget, der *skulle* gøres, og de, der var valgte til det, gjorde det ikke. Men demokrati er samfundet, hvor al magt udgår fra folkets frie valg. Det var det, vi nåede. Og det var det, vi hele tiden havde kæmpet for.

Bøger fra en tusmørketid

Oversætteren, cand.phil. John Christensen, Bruxelles, mindes i denne artikel, hvorledes han som ung - bl.a. i drengebøgerne - stiftede bekendtskab med besættelsestidens virkelighed.

John Christensen.

Født i årene umiddelbart efter krigen og opvokset i 50'erne og 60'erne kunne man vanskeligt undgå at føle besættelsestiden som de voksnes enestående mysterium.

Dengang brændte der levende lys i alle vinduer hvert år den 5. maj, og de to minutters stilhed den 9. april kl. 12 blev uomgængeligt respekteret. Man sprang af cyklen og stod, sammenbidt eftertænkksom, præcis dér hvor man tilfældigt befandt sig i byen. Man kunne vel ikke føle alvoren selv, når man nu ikke havde haft direkte del i de begivenheder, der blev mindet; men med fuld så stor effekt sansede man alvoren omkring sig.

Disse mindedage tjente til at ophøje og ritualisere en epoke, som befandt sig akkurat uden for selvoplevelsens rækkevidde. Mysteriet hev og sled i det halvstore barns fantasi. Begæret efter at få del i dén kollektive erindring, som ritualerne havde til formål at fastfryse, blev for en tid umætteligt. Og det var netop mindre en trang til at søge faktisk viden, end det var et behov for at kunne identificere sig med en gængs forestilling om besættelsestiden. Dette voksenunivers skulle ikke anfægtes, men tilegnes.

Tale og tavshed

Det var umuligt at tolke de voksnes halvkvædede mumlen, den sære blanding af tale og tavshed. I stedet måtte man trøste sig med,, at der af besættelsestiden var udvundet råstof til en lavine af bøger inden for alle tænkelige litterære genrer. Dér søgte og fandt man kritikløst de forklaringer man havde brug for.

Men kan man huske forklaringerne? Selvfølgelig kan man det. Mysteriet er snarere, hvordan de blev hængende, og hvorfor. Det får man kun opklaret ved at vende tilbage til et par af bøgerne fra dengang, og følge deres spor op i nutiden.

De Røde Enge fra 1944

»Vi lå så stille, at vi kunne høre maskinerne arbejde inde i fabrikken. Ikke én af os rørte på sig. Vi lå på ladet og forsøgte at slappe nerverne af, mens vi knugede hænderne om pistolerne. Endnu var vi ikke blevet så hærdede, at vi kunne betragte vores våben som ganske naturlige arbejdsredskaber. Der var endnu noget højtideligt over en pistol, samtidig noget frastødende og tillokkende...«

Tysk soldat studerer vinduet i en slagterbutik. Karikatur fra 1943.
Det kongelige Bibliotek.

Læst på det rette tidspunkt var der et sug af følelser at hente i Ole Juuls »De røde enge« - i Minervas billigbogsudgave fra 1961 med et omslag rødt som titlen og en stump pigtråd som eneste dekora-

tion. Det var, som forlaget manende anførte på bagsiden, »en bog med bud til alle tidens unge!«. I 1961 hed tiden kold krig med Berlinmur og Cubakrise, og hvad kunne så være mere påkrævet end denne påmindelse om »besættelsestidens stærke, farlige virkelighed« (fra Frederik Schybergs anmeldelse).

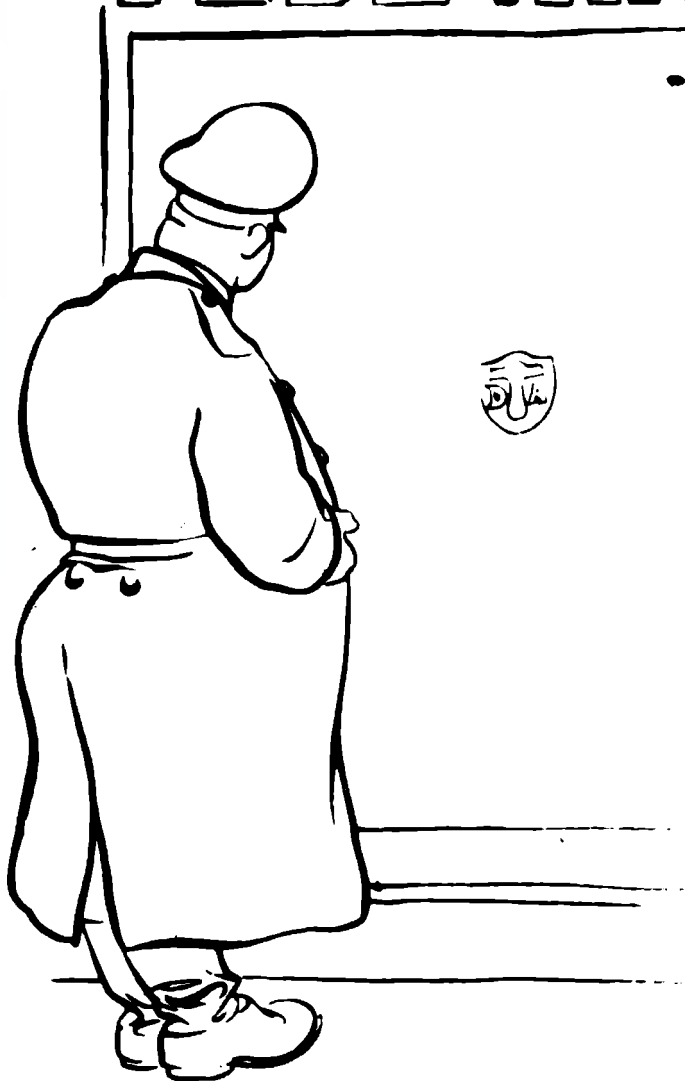
Michael Lans er navnet på den unge patriot, som i »De røde enge« fanges af tyskerne netop som han, ene mand, har forvandlet en storstilet fabrikssabotage fra truende fiasko til succes - vel vidende at prisen var hans eget liv. Indespærring, tortur og dødsdom følger da også. Men på vej til henrettelsespladsen får Lans friheden foræret af sin tyske fangevogter, hvis dødsdrift er større end hans egen. Man læste ikke bogen uden at drømme sig i hovedpersonens sted.

Drømmesekvenser

Så meget des mere besynderlig oplever man sin reaktion ved genlæsningen et kvart århundrede senere. Det indledende citat er ikke typisk. Den handling, der er mest af i bogen, foregår i hovedet på Michael Lans. Den præsenteres i sidelange, kunstlede drømmesekvenser; i uendelige monologer, hvor tonen skifter som vejr og vind mellem patriotisme og misantropi. Men vigtigere: den erindrede, og højt berømmede, realisme er dampet helt væk. Hvor tiden skulle være taget præcist på kornet, flyder handlingen bort i en tåge. Kommandanten, Mayzfabrikkerne, Runebanken, kaserne 3 ... man søger forgæves et geografisk og kronologisk fodfæste i denne helteberetning.

Tag som eksempel den passage, hvor Michael Lans rekapitulerer sine tanker umiddelbart efter oplæsningen af sin egen dødsdøm: »Jeg sagde til Mackensen: Men det er ikke sandt, jeg står ikke

FEDE VARER

her, det er ikke mig, der står her. Jeg står i en bog, i en hårdkogt okkupationsroman ... Sig dog noget, Mackensen, så jeg ved, at det hele er uvirkeligt.»

Men det *er* sandt. Det *er* virkelighed, i romanen. Virkeligheden er bare ophørt med at fungere.

Modtagegruppen

»Oppe under nattehimlen flammede pludselig tre korte blink, mens motorlarmerne stadig voksede.

- Svartsignalet, udbrød Harry. - Alle mand klar!

I samme sekund tændtes fire signallamper ude på marken, tre hvide og den røde, der markerede vindretningen.

Maskinen strøg drønende ind over pladsen, fortsatte videre over skoven og foretog derefter en vending for at gå op mod vinden.

Nu var den påny over stedet. Motoren larmede i den stille nat, mens alle frihedskæmperne spændt stirrede op mod himlen.

En del mørke pletter viste sig pludselig oppe i luften. De voksede med stor fart. Det var faldskærmene, der havde foldet sig ud og nu i stor fart susede ned mod jorden.

- Så afsted, kammerater! kommanderede Harry.

I samme øjeblik forsvandt samtlige frihedskæmpere ud over marken i flere retninger. Mens de løb, stirrede de stadig op mod himlen for at konstatere, hvor de forskellige faldskærme ville lande ...»

Sådan foregik det, når våben blev nedkastet over det besatte Danmark. Den enlige flyver i mørket, lyssignalerne, en spændt ventende modtagegruppe - hér skildret lapidarisk, nærmest i drejebogens form. Scenen forekommer uendelig bekendt. Måske har man glemt hvad til-

men hed, men i dette korte handlingsforløb vil de fleste opleve en virkelighed med genkendelighedens umiddelbare appel.

Jan som frihedskæmper

En film var det dog ikke. Citatet mangler sin naturlige slutlinje: »... Jan og Erling var midt i det helt store eventyr.« Den realistiske vignen er plukket fra bogen »Jan som frihedskæmper« - nr. 10 i serien om den navnkundige ungdomshelt, som ved egen og vennen Erlings snarådige indsats i sin tid løste enhver forefaldende detektiv- og helteopgave.

Denne fortælling vil dokumentere, at også modstandskampen havde bud efter raske drenge - og at raske drenge fulgte kaldet. En ungdomsbog, ja, men også en

ferm og effektiv spændingsroman med en våbenedkastning i Grib Skov i Nordsjælland som ydre ramme. Og oplevelsen af virkelighed er helt legitim. Netop denne Janbogs realisme skal man være varsom med at affærdige.

Bogen er ikke et eftertidigt spekulationsprodukt. Den udkom i 1946 og var af forfatterne - Knud Meister og Carlo Andersen - forsynet med et forord, som klart markerer historiens budskab og intentioner: »... Vi har tidligere haft lyst til at fortælle jer lidt om de to raske gutters oplevelser i det illegale arbejde, men det kunne naturligvis ikke lade sig gøre, så

Kaffekø, 1941.

Det kongelige Bibliotek.

*Badende står i kø på Bellevue, sommeren 1941. For enden af køen udleveres én cigaret per person.
Det kongelige Bibliotek.*

længe tyskerne havde besat vort land. Nu, da tyskerne har tabt kampen, er ordet påny blevet frit i Danmark, så i denne Jan-bog vil vi derfor prøve på at indhente lidt af det forsømte. Forhåbentlig vil I - ligesom vi - synes, at Jan og Erling optrådte på en måde, der var danske drenge værdig.«

Fantasi og virkelighed

I nutidsører runger disse formuleringer

naivt - eller værre - men ordene er skrevet i 1946, hvor sansen for alvor var en anden, både hos læser og fortæller. Modstandskampens drama sad stadig lige under huden; og »Jan som frihedskæmper« var gjort af virkeligt stof. Her behøver man ikke lade sig narre af det enkle kunstgreb, hvormed forfatterne - i deres forord - slører grænsen mellem virkelighed og fiktion: personen Jan er en fantasifigur. Hans oplevelser, derimod, er der rigeligt belæg for.

Det er selvfølgelig umuligt at afgøre, hvordan makkerparret Meister og Andersen har fordelt opgaverne mellem sig; men netop i »Jan som frihedskæmper« peger mange spor i Carlo Andersens retning. Det er et faktum, at Carlo Andersen ikke bare var en rutineret kriminal- og drengebogsforfatter, som øste frit af

samtidens spændingshistorier. Tværtimod. Som leder af en modstandsgruppe havde han selv været med til at skabe »virkelighed« under besættelsen, og hvad mere er: han satte pennen til papiret i den tidlige sommer 1945 og sammen-skrev, på forbløffende kort tid, en beretning på 200 sider om sine erfaringer og oplevelser under modstandskampen.

»Gruppen Gorm« er titlen på denne energiske besættelsestidskrønike, som - i udgangsreplikken - bringer tak til »de 50.000 ranke rygge«, og som i grundtone og perspektiv ikke adskiller sig fra den Janbog, der udkom året efter. Som Carlo Andersen skriver i sit forord: »... Vi spillede spillet og kendte dets indsats, men ikke mindst nu, da Danmark påny er frit, kan vi med et smil se tilbage på det arbejde, der blev udført i skyggen af Gestapos og Hipos maskinpistoler.«

Gruppen Gorm

Som fremstilling er »Gruppen Gorm« episodisk anlagt; tematisk snarere end kronologisk beskriver Carlo Andersen en modstandsgruppes aktiviteter i de sidste krigsår, og der står naturligt nok »oplysningstjeneste, stikkerforhør, razziaer mod spion- og stikkercentraler, sabotage, spionage, illegale udrejser o.s.v.« på forfatterens menu:

»Da rapportpapiret var stukket i skrivemaskinen, og alt var klart, gik jeg hen til N.N., stak uventet min Walther-pistol i nakken på ham og spurgte bøst:

»Kender De sådan en?«

»Ja, ja,« stammede han og var ved at trille ned på gulvet af skræk.

»Har De selv haft sådan en i hånden?«

»Nej, ved Gud, jeg har ...«

Hold mund! Og lad være med at bande på en løgn!«.

Det er ikke noget under, at denne mis-

tænkte stikker spytter beredvilligt ud. Carlo Andersen - med dæknævnet »Poul Holm« - styrer begivenhederne med sikker hånd. Den underspillede heroisme er tilstræbt; den friskfyragtige tone er i høj grad tidens; og forfatterens hukommelse - som fremstillingen hovedsagelig bygger på - er formidabel ud i de små detaljer. Men især indgyder dette mylder af erindringsbilleder en troværdighed med selvfølgelighedens præg. Carlo Andersen er netop ikke en ung og rapkæftet fusentast, som ikke evner at se alvoren i soldaterløjerne. I 1945 har han passeret de fyrre; er gift og veletableret i såvel skribent- som forretningskarrieren. Nej, Carlo Andersen er en ærlig mand, som kun tager ordet for at rejse sine medkæmpere et minde. Gutterne.

Fortidslugt

»To mænd stiger ud af bilen. Rune lægger mærke til at dens motor går. Han bliver utroligt bange.

De to mænd er i lange sorte læderfrakker. De retter noget mod ham i hoftehøjde, de virker fuldstændig som noget i en film. Maskinpistoler.

De tømmer dem mod ham og gennemhuller ham og vælter ham af cyklen. Så ligger han på asfalten og ser frem mod dem. Faktisk er de stadig i gang med at tømme deres magasiner.

Så sætter de sig ind i bilen, og bilen vender og kører frem mod ham. Må slå en bue for at komme uden om ham og de to cykler. Accelererer bag ham, mens hans næse fyldes med lugten af halvførbrændt benzin, en fortidslugt.«

Fortidslugt er ordet. I dette korte klip fra Anders Bodelsens »Mørklægning« er både Jans og Gorm-gruppens virkelighed præsenteret i en helt aktuel indpakning. Sådan genfinder man, i en roman

fra 1988, Carlo Andersens skabeloner i moderne tilskæring.

Mørklægning

»Mørklægning« er en historie fra besættelsestiden. Handlingen udspringer sig i det sidste krigsår, i den politiløse tid. Med dokumentarisk akkuratesse tegner forfatteren et tidsbillede af København, september 1944, som suger læseren til sig. Der er en magisk blanding af økonomi og effekt i fremstillingen.

Det er klart, at »Mørklægning« er produceret som illusionsnummer. Kradser man lidt op i historiens realisme, står man pludselig med kulissemaling under neglene. Virkeligheden er sætstykker, akkurat som i den tidsforrægtende tåreperser, filmdirektør Otto Baumann er ved at indspille, da han - i romanens op-

takt - mejes ned i natten, med kugler fra en stengun.

Men virkeligheden virker, så langt den skal. Besættelsestiden er den perfekte ramme for en fabel om moralske imperativer i en grumset tid. Læseren færdes hjemmevant i den nedblændede tasmørkeverden, som Anders Bodelsen rekonstruerer i sin roman, med behændig brug af tidens klassiske rekvisitter: likvidering, clearingmord, kollaboration, medløberi, gåen-under-jorden ...

I sidste instans er »Mørklægning« selvfølgelig en historie for og til 80'erne. Det er sin egen samtid Bodelsen har bud

*Tobaksplanter til salg!
Det kongelige Bibliotek.*

*FDF-gruppe af Modstandsbevægelsen, 1945.
Det kongelige Bibliotek.*

efter. Det er nudanskerne som skal vide, at man hverken kan løbe eller købe sig fra de ondeste gerninger. Det afsløres da også, at drabet på Baumann intet har at gøre med besættelsen, og at dens rekvisitter kun var lagt ud som blinde spor for læseren. Men historiens konstruktion holder ikke des mindre.

Barndommens villahave

Et sted midt i »Mørklægning« er anbragt

en scene, hvor kriminalassistent Nielsen stiger op fra sit underjordiske skjul for at dirigere æbleplukningen i familiens villahave: »... frugtplukkerens metaltænder er ved at gribe om endnu et af de små æbler, som ser så kedelige ud, men som smager af vin, når de har fået lov at ligge en måned i skuret. Jesper laver et pefekt ryk og endnu et Ripston Pepin føres sikkert ned mod græsset under træet, som har fået lov til at vokse sig højt siden august netop for at skåne æbler på vej ned.«

Et stemningsbillede i forbifarten? Fyld på en iøvrigt stram handling? Både ja og nej. I et optrin som dette ligger selve forklaringen på, at Anders Bodelsen kan få en fjern fortid til at tale så klart. Hvad

drengen Jesper sanser, har en jævnaldrende Anders formidlet. Besættelsestiden er en barndoms villahave, og forfatteren erindre med længsel. Det er nostalgisk, der binder ham til perioden.

Men hvad da med den dramatiske virkelighed uden for villahaven: mændene i læderfrakker, maskinpistolernes knitren, frihedskæmperens antydning i Rune, som lever og dør i et hektisk nu? Den virkelighed har forfatteren lånt, og lånt til gavn, i sit folks kollektive erindring.

Myterne

For hvad er i det hele taget besættelsestidens »virkelighed«? Historikerne véd, at der gennem de sidste tre årtier er blevet vendt op og ned på så godt som alle vane-forestillinger om perioden 1940-45. Myte efter myte er blevet punkteret i lærde værker. Det har bare ikke gjort synderlig forskel. De lærde værker er et lukket kredsløb. Myterne lapper sig selv.

Forstå besættelsestiden - uden at have oplevet den - kan man kun, hvis man gør sig klart, hvorfor »Mørklægning« virker mere virkelig end »De røde enge«, selv om al logik ville tale for det modsatte. Hvordan kan Anders Bodelsens fremstilling fra 1988 være mere overbevisende end Ole Juuls fra 1944? Det behøver ikke komme til en sammenligning af forfatterevner. Der er et enklere svar, som kan sammenstykes med to citater.

I »De røde enge« gør hovedpersonen sig mange tanker, bl.a. denne:

»... For hver gang nazisterne slår en af os ihjel, går der lidt af glansen ved det hele ... det bliver sværere og sværere at forstå, at netop det middel, vi har valgt, eller vi er blevet tvunget til at vælge, er det eneste rigtige... Jeg ved, at jeg vil føle mig langt værre tilpas ved at sidde med hænderne begravet i skødet og betragte

begivenhederne, som man betragter en filmstrimmel, der ruller hen over lærredet, men jeg synes, det er ganske simpelt frygteligt, at vi absolut skal gå frem, som vi gør. Når jeg får et barn, vil jeg lære det, at der ikke findes nogen idé, der er værd at dø for ...«

Denne tanke hos Michael Lans kunne være så sympatisk og ægte som den være ville; men den var tænkt i 1944, af en dansker i eksil i Sverige, mens krigen stadig rasede overalt i verden, og tyskerne sad tungt på Danmark. Året efter var tanken så godt som utænkelig. Den var blevet indhentet af virkeligheden.

Kapitulationen

»Findes der i vor bevidsthed noget skønnere ord end dette: *kapitulationen*? Jeg tror det ikke. Det ene ord var gravstenen over et femårigt voldsregimente, hvor mord, terror og tortur var skyllet i bølger over Danmark. Kapitulationen var, set med danske øjne, den retfærdige hævn for alle vore torterede og myrdede kammerater. »Herrefolket« havde måttet bøje nakken og bede om nåde ... Da kapitulationen om aftenen blev bekendtgjort i radioen, følte det i første øjeblik som noget stort og helt uforståeligt, men snart kom folk - i bogstavelig forstand - ned på jorden. Gaderne fyldtes af begejstrede menneskemasser, nationale sange og »Tipperary« blandede toner i tusmørket, og dynger af mørklægningsgardiner flammede op i store bål. Vi var pludselig allesammen blevet til én stor familie, der frydede os i fællesskab.«

Sådan oplevede og beskrev Carlo Andersen befrielsesøjeblikket i »Gruppen Gorm« - som en sindsomvæltning, med kortslutningens effekt. Vi kan godt forlade os på sangens ord om besættelsen som fem forbandede år: for de fleste og

for det meste en grå og kompliceret tid, hvis psykiske realitet historikeren ikke rigtig beskæftiger sig med. Men det var netop dén realitet, som eksploderede i befrielsen den 5. maj 1945.

Kronologiens sammenbrud

For historikeren, der måske har brugt år på at analysere besættelsestidens kausale mekanik, er befrielsen et forventeligt produkt på samlebandet - et kronologisk faktum. Men for det folk, som havde været besat, var befrielsen noget andet, ja, vel nærmest et mirakel - og kronologiens totale sammenbrud. Som sådan blev befrielsen også et opgør med fem års sammenspændte afmagt.

I et så eksplosivt begivenhedsforløb er der ingen helhed at holde sammen på. Virkeligheden forvandles fra at være dét

der skete til dét som er værd at huske. I det befriede folks bevidsthed afgjordes kampen mellem fakta og fiktion endegyldigt i løbet af nogle få euforiske majuger i 1945. Hér blev historien lynskrevet, også helt bogstaveligt, og det grå spaltedes op i sort og hvidt. Ja, skulle mediesamfundet gå i opløsning, ville en folkelig overlevering om besættelsestidens alligevel eksistere om 200 år, forsimplet i genfortællingen, men med de mytologiske grundelementer i behold.

Artige Børn. Artiklens forfatter på Hille-rødgades Skole 1955.

Hetærer?

»Hetærer« kaldte Kaj Munk et følelsesladet digt, som han tilegnede »danske kvinder, der har glemt deres danske stolthed« - nemlig de, der fraterniserede med besættelsesmagtens soldater. Forskningsstipendiat Anette Warring, Roskilde Universitetscenter, har netop påbegyndt en undersøgelse af tyskerpigerne historie og skriver her om baggrunden.

Anette Warring.

Soldaterpiger og fraternisering med fjendens soldater er gamle fænomener. De kendes tilbage fra antikken og middelalderen, hvorfra en lige linie går til engelske kolonitroppers regimentsbordeller i forrige århundrede til de tusinder af uægteskabelige børn, stormagternes udstationerede tropper har efterladt sig. På dansk grund kendes fænomenet fra 1600-tallets svenskekrige og fra spanierens ophold i Danmark under Napoleonskrigene. Det er således ikke noget nyt, at danske kvinder under den tyske besættelse af Danmark fraterniserede med fjendens soldater.

Hvor stor en gruppe udgjorde disse »tyskertøse« og »feltmadrasser«? Antallet lader sig naturligvis ikke bestemme præcist. Men at der var tale om et udbredt fænomen, bevidnes af de mindst 5-6000 børn af tyske fædre og danske mødre, der fødtes under besættelsen. En sandsynlighedsberegning siger, at tyskerpigerne antal skal regnes i titusinder - et sted mellem 20. og 30.000.

En ubearbejdet arv fra besættelsen

Mange af besættelsestidens unge og voksne har enten været i familie med en tyskerpige, kendt en fra skolen, gaden eller byen. Ikke så få har overværet, hørt om eller set resultaterne af de afstraffelser en del af tyskerpigerne blev udsat for båd-

de under besættelsen, men især i befrielsesdagene. På den baggrund er det påfaldende, hvor lidt vi ved om tyskerpigerne. De har stort set været fortrængt fra såvel den historiske forskning som den almindelige historiske offentlighed. Men historierne om dem lever i den folkelige erindring. Tyskerpigerne historie er et eksempel på en spændingsfyldt og ubearbejdet arv fra besættelsestiden.

I besættelsestidens i øvrigt sparsomme omtale af tyskerpigerne er det gennemgående træk, at pigerne generelt var socialt dårligt stillede og intelligensmæssigt ringe udrustede, og at de levede som hel eller halvprostituerede. Fælles for fremstillingerne er det også, at de stort set alle bygger på de samme to kilder, hvis værdi begge er problematisk. Den ene er en sociologisk undersøgelse af tyskerpiger, som lægen Grethe Hartmann foretog i 1944-46: »The girls they left behind«. Den anden er en beretning om en enkelt tyskerpige, som teologen og samfundsrevseren Hal Koch fremførte i en artikel fra 1947, hvor han kritiserede retsopgøret for dets manglende humanisme og rettede et kritisk blik mod det samfund, der havde fostret »de grimme danskere« - de, der havde valgt den forkerte side. (»Om ansvar« i Frie Ord).

Grethe Hartmann og Hal Koch

Grethe Hartmanns grundige undersø-

gelse bygger på interviews af ca. 200 tyskerpiger. Hendes konklusioner er i store træk, at pigerne generelt havde meget lav egen social status, hvilket ikke nødvendigvis afspejlede den familiemæssige baggrund. Mange var ubegavede, og en stor del levede et halv- eller halvprostitueret liv. Kun en lille gruppe havde politiske sympatier for nazismen. Men en kildekritisk vurdering viser, at den gruppe tyskerpiger, Grethe Hartmann undersøgte, ikke er repræsentativ. Det drejede sig nemlig om kvinder, der af tyske soldater var opgivet som smitekilder for kønssygdomme. Kvinderne blev opsporet af det danske politi, afhørt og sendt til behandling, og her kom Grethe Hartmann i forbindelse med dem. Det siger sig selv, at hel- eller halvprostituerede kvinder alt andet lige er overrepræsenterede, når udvælgelseskriteriet består i kønssygdomme. Ligeledes er det velkendt, at prostitueredes sociale og skolemæssige baggrund er dårligere end gennemsnittets.

Hal Kochs ofte citerede historie stemmer overens med Grethe Hartmanns konklusioner. Hal Koch fortæller, at en tyskerpige efter en hård medfart i maj 1945 får besøg af en læge i fængslet. Lægen kunne konstatere, at pigens intelligens var som et 4-5 års barn, hendes sociale baggrund var helt igennem elendig, og at hun levede af prostitution. Historien er givet sand, men giver slet ikke et dækkende billede af tyskerpigerne som gruppe.

Et ukritisk billede

Det kan være svært at forstå, hvorfor dette billede så ukritisk er blevet videregivet af historikerne. Forklaringen kan være, at man med en kritisk indstilling til retsopgørets forløb har villet give udtryk

for, at tyskerpigerne fik en hårdere straf end fortjent, dårligt socialt og intelligensmæssigt stillet som de skulle have været. Det kan selvfølgelig være sympatisk nok. Men det er også en mere bekvem opfattelse, end hvis det drejede sig om titusinder af kvinder, der trods en vis social slagside repræsenterede et nogenlunde gennemsnitligt udsnit af den unge kvindelige befolkning. Det ville være en større udfordring til det »friserede« billedet af Danmark under besættelsen.

At der også var piger med middelklassebaggrund, med gode skolekundefærdigheder, selverhvervende, har den begyndende forskning i tyskerpigernes historie allerede godtgjort.

Motiver er særdeles vanskelige at omgås på forskningsmæssig forsvarlig vis. Men meget tyder på, at kvindernes motiver til at indgå forbindelser med tyske soldater har været mangfoldige. Der har

været kvinder med nazistiske sympatier, der af politiske grunde arbejdede for tyskerne eller færdedes i tyske miljøer. Der var prostituerede. Piger, der havde svært at få en dansk kæreste. Piger med tysk familie. Men den største gruppe udgøres nok af piger, der faldt for uniformen, synes der var mere sjov i gaden sammen med de tyske soldater, fandt dem mere galante eller syntes om den lettere adgang til cigaretter osv. Nogle blev ganske enkelt forelskede.

Fra accept til overfald

Under besættelsen blev tyskerpigerne mødt med reaktioner, der spændte fra

*Anholdte kvinder. Det kgl. Bibliotek.
Foto: Tage Ludvigsen.*

Anholdte. 7. maj 1945. Det kgl. Bibliotek. Foto: Tage Ludvigsen.

accept i visse miljøer over isolation og den kolde skulder til overfald og afstraffelser. Holdningen til tyskerpigerne var også under indflydelse af krigens forløb. Meget så anderledes ud i krigens første år, hvor samarbejdspolitikken var den officielle kurs, og hvor modstanden i befolkningen var særdeles svag, end i 1944-45, hvor det var klart, at flertallet på en eller anden måde støttede modstanden mod værnemagten. Synet på pigerne varierede også lokalt, alt efter om det drejer sig om f.eks. vestjyske byer, hvor store dele af befolkningen arbejdede på tyske befæstningsanlæg, eller om de store byer, hvor værnemagten mest ma-

nifesterede sig som magtopbud i gaderne.

Overfald og afstraffelser af pigerne forekom under hele besættelsen, især i de tilspidsede situationer som under augustoprøret i 1943, folkestrejken i 1944, men de kulminerede i befrielsesdagene. Den almindelige afstraffelsesform var, at kvinderne fik klippet håret, hevet tøjet af og fik malet hagekors på ryg, balder og bryst. Det var almindeligt efter klipningen at genne pigerne gennem byen, hvor den ophidsede folkemængde gav sit mishag til kende ved at råbe, spytte og slå. Der var tale om lynchjustits. Afstraffelserne kunne imidlertid også foregå mere afsides og have mere privat karakter.

Nogle tyskerpiger blev både klippet og interneret efter befrielsen, andre blev »kun« interneret og andre igen slap helt. Af de ca. 40.000, der landet over blev interneret i befrielsesdagene, var en del tyskerpiger. Nogle forældre til tyskerpiger

blev også interneret alene med den begrundelse, at datteren var tyskerpige. Interneringerne var begrundet dels i beskyttelseshensyn, men der blev også gennemført afhøringer for at finde ud af, om kvinderne havde andet på samvittigheden. Angiveri var en almindelig sigtelse.

Folkestemningen

Når sådanne klipninger og afstraffelser af tyskerpiger har skullet forklares i efterkrigstiden, er der almindeligvis blevet henvist til »folkestemningen«. En sådan folkestemning, som afstrafferne kunne agere i, dumper imidlertid ikke ned fra himlen. Den har sine rødder, og her spiller de centrale opinionsdannere en central rolle.

Den legale presse var under krigen censureret og kunne ikke direkte kritisere omgang med besættelsesmagten. Afstraffelserne måtte ikke omtales. Men umiddelbart efter besættelsen var pressen med til at piske stemningen op. Radioreportager, lister og billedserier af internerede og afstraffede gav klipningerne og overfaldene et skær af legalitet.

Under besættelsen var omtale af tyskerpigerne henvist til den illegale presse. De optrådte i de lister, de illegale blade bragte over folk, der var mistænkt som stikkere, værnemagere, nazister osv. I nogle blade havde pigerne deres egen rubrik som f.eks. »Gabestokken« eller »Damesiden«. Mange blade opfordrede direkte til afstraffelse af pigerne, mens andre tog afstand fra sådanne handlinger.

Opfordringerne til afstraffelse af pigerne og den ofte stærkt sexistiske omtale af pigerne, deres seksuelle meriter og moralske habitus har været med til at piske stemningen op. Deltagerne i afstraffelserne var heller ikke kun »pøblen«, men også organiserede modstandsfolk.

I »Den sorte bog«, Aalborg 1943, efterfulgtes listen over tyskerpigerne - »Damesiden« - af denne illustrerede opfordring.

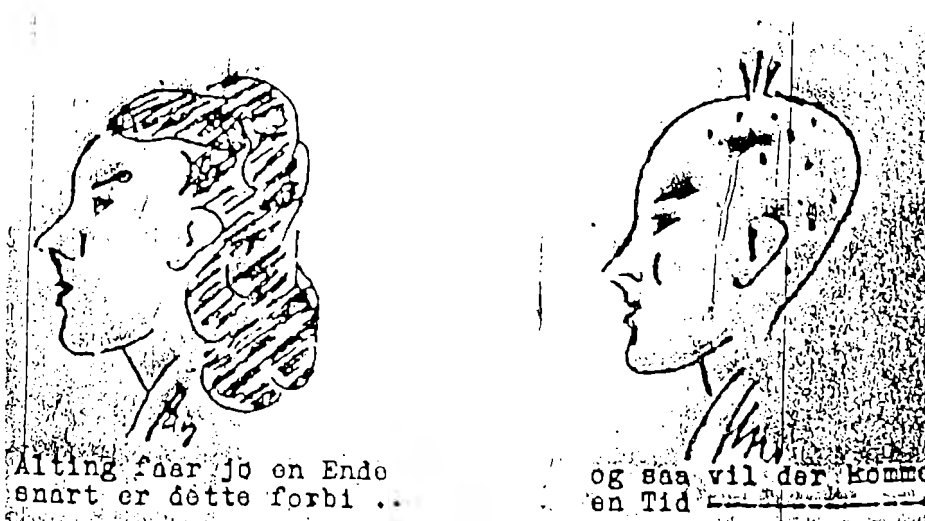
Modstandsbevægelsens ledere tolererede dog ikke afstraffelserne og tog kraftigt afstand fra dem.

Stikkere?

Hvad var det, kvinderne havde forbrudt sig mod? Ved at forelske sig i en tysk soldat eller vælge at omgås tyske soldater brød kvinderne med solidariteten i den del af samfundet, der enten aktivt bekæmpede besættelsesmagten eller blot gav den en kold skulder. For de aktive, der levede i en evig angst for at blive opdaget, fordi de var involveret i illegalt arbejde, for dem, hvis nærmeste var under jorden eller i tysk koncentrationslejr, var det selvfølgelig en utrolig provokation at se danske piger i armene på tyske soldater.

Begrundelsen for offentliggørelse af lister over tyskerpiger under besættelsen var, at de kunne være stikkere - bevidst eller ubevidst. Kun en forsvindende lille del af tyskerpigerne blev dog dømt for stikkeri efter krigen. Men historien må selvfølgelig ikke ses i bakspejlet. Sikkerhedsrisikoen må vurderes efter, hvordan det måtte opfattes under krigen. Langt de fleste piger kom sammen med menige soldater, der ikke var specielt ansøret til at drive efterretningsvirksomhed. An-

En anholdt indtransporteres. 11. maj 1945. Det kgl. Bibliotek. Foto: Tage Ludvigsen.

derledes stiller det sig naturligvis for officererne.

Den illegale presse omtalte oftest stikkere for sig. Omtalen af tyskerpigerne omfattede oftest ikke advarsler om deres mulige angiveri. Hertil kommer, at interneringerne af tyskerpigerne i befrielsesdagene af modstandsbevægelsen generelt blev opfattet som beskyttelsesinterneringer og altså ikke som arrestationer med henblik på forhør om muligt angiveri. Disse forhold danner et billede af, at tyskerpigerne ikke almindeligvis betragtedes som stikkere.

Syndebukke?

Det var således ikke kun den nationale følelse og solidariteten i modstanden mod besættelsesmagten, kvinder forbrød sig imod. Afstraffelsesformen havde en åbenlys seksuel karakter og havde samtidig

den effekt, at den virkede som brændemærkning. Holdningen til tyskerpigerne bar præg af en farlig sammenblanding af det kvindelige, det seksuelle, det amoraliske, det unationale og det fjendtlige.

I krigstider er det traditionelt kvinder og børn, der først og fremmest skal beskyttes. Når kvinder så af fri vilje vælger at omgås fjenden, er det måske noget af det mest provokerende. Tyskerpigerne blev med deres åbenlyst udstillede seksualitet et nemt offer for en blanding af længe undertrykt had, frustrationer, glædesrus, hævnlyst og dårlig samvittighed over en måske egen ringe indsats mod nazisterne - det man tilsammen karakteriserer som folkestemningen i befrielsesdagene. Tyskerpigerne blev en slags syndebukke. Forskning i tyskerpigernes historie kan bl.a. være med til at kaste lys over den så ofte omtalte, men så lidet udforskede »folkestemning«.

I dele af modstandsbevægelsen og folket var der ønske om at skabe et samfund med en mere retfærdig social fordeling og om et anderledes og bedre demokrati efter besættelsen. Denne radikalisme blev destruktiv i de lynchbetonede overfald.

Opmærksomheden blev herved vendt bort fra opgøret med de store værnemagere, det politiske system og de gamle politiske partier.

Kilder

Forskningsprojektet om besættelsestidens tyskerpiger er påbegyndt oktober 1989 og bygger primært på justitsministerielle arkivalier, den legale og illegale presse samt beretninger.

Afhøring 1945. Det kgl. Bibliotek. Foto: Tage Ludvigsen.

Hilsen til Himmeler

Den tyske Rigsbefuldmægtigede i Danmark, Dr. Werner Best, nyder ry som en - omstændighederne taget i betragtning - moderat hersker. Men var han Danmark en god mand? Et nærmere studium af hans videnskabelige arbejder afslører at moderationen var en del af selve herskertechnikken. Herom professor Ditlev Tamm, der i 1984 skrev disputats om Retsopgøret.

Ditlev Tamm.

Det var ikke med særlig begejstring, at man i Danmark tog fat på krigsforbryderprocesserne. Sagerne havde en uvant karakter og forudsatte et stort og kompliceret efterforskningsarbejde, til dels indsamling af materiale fra tyske arkiver og ofte besværlige afhøringer af vidner udlånt fra andre lande. Hertil kom, at forberedelsen af de sager, der ikke drejede sig om grove tilfælde af tortur, drab eller andre mere konkrete strafferetlige forhold, forudsatte overvejelser af folkeretlig art, som var fremmede for anklagemyndigheden.

Et sådant tilfælde forelå med hensyn til det tyske riges tidligere befuldmægtigede i Danmark, Karl Rudolf Werner Best. De vanskeligheder, man stod overfor, var indlysende. Kompetenceforholdene i Det tredje Rige var ikke mindst udefra betragtet vanskeligt overskuelige. Man vidste, at Best siden slutningen af 1942 havde haft det øverste politiske ansvar for den tyske kurs i Danmark. Hans nærmere forbindelse med den tyske terror i krigens sidste år kendte man imidlertid ikke med sikkerhed.

Jødeaktionen

Det vigtigste punkt i anklagen mod Best var spørgsmålet om hans andel af ansvaret for aktionen mod de danske jøder i oktober 1943. Byretten lagde til grund, at det var Best, som havde fremkaldt aktionen og dømte ham i overensstemmelse hermed til døden. Det var en konsekvent afgørelse. Best hævdede selv, at han først havde grebet ind på et tidspunkt, hvor aktionen var besluttet i Berlin, og at han i virkeligheden gjorde en indsats for at begrænse dens virkning, herunder at »beordre« sin medarbejder Duckwitz til at informere danske politikere.

Så vidt vi i dag kan gennemskue, hvad der skete, så var det Best, som med sine telegrammer til Berlin bestemte tidspunktet for en formentlig allerede overvejet aktion. Om og hvornår den havde fundet sted, hvis ikke Best havde rejst spørgsmålet, ved vi ikke. Vi ved derimod, at fremkaldelsen af aktionen var et led i Bests forsøg på at styrke sin position, som var svækket ved den danske regerings funktionsophør i august 1943.

Danmark »afjødnet«

På denne baggrund at anse Best som den ansvarlige forekommer på grundlag af vor viden i dag om det kyniske magtspil, der foregik i Det tredje Riges korridorer, ikke uforsvarligt. Det var et held for Best, at hans sag, da den kom for Landsretten, blev behandlet af meget forsigtige dommere, som veg tilbage for at fastslå et sådant ansvar. Han undgik dermed den dødsdom, der ellers efter den daværende lovgivning måtte være den naturlige reaktion over for den som kunne telegrafere til Berlin: »Die Judenfrage muss gelöst werden« (Jødespørgsmålet må løses) og senere meddele, at Danmark var »entjødnet« (»afjødnet«).

Det ville nok have givet klarere linier i forholdet mellem Danmark og besættelsesmagten, om et sådant ansvar var blevet fastslået.

Terroren

Under sin indledende procedure hævdede politiadvokat Bech om det andet hovedpunkt i anklagen mod Best, at »det er anklagemyndighedens opfattelse, som jeg skal søge at bevise, at Best indtog den afgørende nøglestilling inden for terroren«. Den terror, der her var tale om, var bl.a. Peter-gruppens drab og sprængninger siden 1944: 90 drab, 21 drabsforsøg og 155 sabotager, hvorunder 26 mennesker blev dræbt, og 7 togattenter, der medførte, at 26 mennesker mistede livet.

Ved bedømmelsen af Bests ansvar for den tyske »modsabotage« lagde Byretten til grund, at Best havde »indtaget en afgørende stilling inden for sabotagen med udstrakt mulighed for at influere på den...« Det blev også lagt til grund, at han havde givet det tyske politi en liste

over virksomheder, som der ikke fra tysk side var interesse i at bevare intakte, og i enkelte tilfælde selv havde foreslået objekter for modsabotagen og været med til at træffe bestemmelse om i hvert fald ét bestemt clearingdrab.

Også Landsretten tilsluttede sig den vurdering, at Best havde »været med til at fastlægge de principielle retningslinier for modterroren«, men anlagde i det hele en mildere vurdering, idet retten lagde særlig vægt på, at Best havde forsøgt at imødegå sine overordnede krav om gengældelsehandlinger og bestræbt sig på at begrænse aktionernes omfang i forhold til, hvad der var forlangt.

Jura og retsopgør

Mens Byretten som sagt havde idømt Best dødsstraf, nåede Landsretten derfor til en helt anden vurdering. Ikke blot frifandt Landsretten Best for ansvar i forbindelse med jødeaktionerne, men retten foretog tillige en generel afvejning af Bests strafbare handlinger over for hans »gode gerninger« under besættelsen. Således fremhævede Landsretten, at han havde modsat sig tyske krav om optagelse af nationalsocialister i regeringen i 1942 og gjort en indsats, for at der kunne afholdes rigsdagsvalg i 1943. Det antoges også, at det var på grund af hans indflydelse, at de dømte ved tyske krigsretter i så lang tid kunne afsone straffene her i landet og ikke var blevet sendt til Tyskland.

Man fremhævede hans indsats på forskellige tidspunkter for at forhindre tvangsudskrivning af danske soldater til tysk krigstjeneste eller en beslaglæggelse af danske skibe. Retten lagde også til grund i Bests favør, at man fra tysk side havde holdt Best uvidende om den forestående aktion mod politiet den 19. sep-

tember 1944, da man ikke stolede på hans loyalitet.

Ved en afvejning af disse og andre omstændigheder over for hans deltagelse i terroren nåede Landsretten frem til en straf på ialt fem års fængsel - en afgørelse der vakte betydelig opmærksomhed i pressen.

Mellem den juridiske og den almindelige opfattelse af, hvad der hørte til et retsopgør, var der ikke altid identitet.

Ved Højesteret blev resultatet i 1950 en dom, der i det væsentlige lagde de af Landsretten fremhævede formildende omstændigheder til grund, dog uden at tillægge dem samme vægt som Landsretten. 12 års fængsel var den straf, som ni dommere kunne enes om, mens to stemte for fængsel i 20 år.

Menneskerettigheder

Best kom dog kun til at afsone en mindre del af straffen. I 1951 blev han løsladt på samme måde som danske landsvigere, der også kun afsønde en del af de idømte straffe.

Best indtog under hele sagen den holdning, at han ikke ville udtale sig. Han påberåbte sig som grundlag for sin vægring ved at udtale sig bl.a. FN's menneskerettighedserklæring, som indeholder et forbud mod lovgivning med tilbagevirkende kraft. Han anså den danske krigsforbryderlov af 1946 for en sådan lov.

Det kunne han have ret i, men forholdet var det, at FN-erklæringen udtrykkeligt undtog lovgivning mod tyske krigsforbrydere under anden verdenskrig, og overhovedet er det vel egnet til at vække forbløffelse, at en mand som Best pukkede på menneskerettigheder.

Med ubehag ser man en repræsentant for et af verdenshistoriens værste volds-

Dr. Werner Best.

regimer forsøge juridisk at forsvare sine ugeringer - ubehaget bliver ikke mindre, når man tillige betragter Bests karriere og forfatterskab i den tid, der lå før, han kom til Danmark.

Juristen

Best var selv jurist - iøvrigt en kendsgerning, der af Københavns Byret blev betragtet som en skærpene omstændighed. Netop i kraft af sin »gode juridiske uddannelse« måtte han have »særlige forudsætninger for at kunne forstå den

folkeretlige betydning af sine handlinger«: Efter bestået embedseksamen i 1928 arbejdede Best som Gerichtsassessor i delstaten Hessen. 1930 meldte han sig ind i nazistpartiet, og det følgende år, 1931, blev han tillige medlem af SS. Hermed havde han lagt grunden til en raketkarriere, da nazisterne først var kommet til magten i 1933. Marts 1933 blev Best udnævnt til Sonderkommissar für das hessische Polizeiwesen, for allerede i juni måned samme år at avancere til Landespolizeipräsident og Leiter der Polizeiabteilung im Innenministerium. Derpå gik det slag i slag: Ministerialrat, Ministerialdirigent, SS-Oberführer, afdelingsleder i Rigssikkerhedsdepartementet i Berlin samt - efter verdenskrigens udbrud - Kriegsverwaltungschef med ansvar for hele politivæsenet i det besatte Nordfrankrig.

Bests videnskabelige produktion faldt især inden for politiretten. Af hans mange arbejder kan nævnes afhandlingerne om Gestapo (1936), om »Fremtidens Politiret« (1938) samt om samarbejdet mellem SS og det tyske politi (1939). Hans hovedværk er bogen »Die deutsche Polizei« fra 1941.

For Best var politi og politik ét. Det løber som en rød tråd gennem hele forfatterskabet, at politimæssig virksomhed hverken kunne eller burde basere sig på bestemte, skrevne regler. For politiet gjaldt det om at realisere det nazistiske folkefællesskab, og den eneste ledetråd i dette politiarbejde var Førerens vilje. Med dette, sit nye politibegreb, kunne Best argumentere »videnskabeligt« for, at politiet måtte have ubegrænset magt. Det skulle kunne operere »uafhængigt af enhver binding«, som han skrev i 1941, ligesom det måtte kunne anvende »et hvilket som helst middel, der tjente det nødvendige formåls opfyldelse«!

Nazistiske forskere

Der bliver i disse år i Tyskland talt åbent om videnskabsmænd, der som Werner Best, stillede deres faglige kunnen til Førerens disposition.

Det er blevet påvist, hvorledes politichefen Heinrich Himmler opstillede et

særligt H-kommando, heksekommando, der havde til opgave at tolke det 16.-17.-århundredes hekseprocesser i rette nazistiske ånd. Og der er blevet skrevet om arkæologen Herbert Jankuhn, der ledede et andet SS-Sonderkommando, som i 1941-42 ribbede russiske museer for udvalgte fund. Det var samme Herbert Jankuhn, som i Hitlertiden med bistand fra udkommanderede polititropper forestod de omfattende udgravninger ved det gamle danske Hedeby.

I 1979 døde en af giganterne i tysk retshistorie, Karl August Eckhardt. Også han tjente nazisterne i 30'erne og 40'erne. Som både partimedlem, SA'er og SS'er var han en af de drivende kræfter bag kildesamlingen »Germanenrechte«, der - som allerede titlen lader ane - er et forsøg på at bevidne eksistensen af en oprindelig fælles ur-germansk retsorden. Denne omfattede - ifølge værket anlæg i 15 bind - ikke blot det egentlige Tyskland; også Frankrig, Spanien og Skandinavien henregnedes til dette ur-germanske folkekællesskab!

I 1941, da den jævnaldrende Himmler fyldte 40 - Det tredje Riges mænd var unge - stod professor Eckhardt som medredaktør af det festskrift, som en kreds af partitro forskere overrakte politichefen i dagens anledning. Blandt redaktørerne finder vi tillige Werner Best, nu med rang af SS-Brigadefører.

Storrum

Festskriftet - Festgabe für Heinrich Himmler - indeholder fem afhandlinger, hvoraf de to, heriblandt Eckhardts, er rent retshistoriske. De tre andre behandler derimod dengang højest aktuelle spørgsmål. Best bidrog med betragtninger over de grundspørgsmål, som en tysk storrummsforvaltning rejste. Han indledte med at fastslå det tyske folks historiske rolle ved opretholdelsen af det nye erobrede territorium (vi befinder os i 1941). Best udvikler i den forbindelse nye forvaltningsretlige begreber som »storrum«, »storrumms-ordning«, »storrumms-forvaltning« eller »storrumms-folk« og »fører-folk«.

Udgangspunktet er, at storrummet er det område, som et folks - nemlig fører-folkets - politiske vilje opretter som sit forvaltningsområde. Men det er ikke et

Skriftprøve. Af Werner Bests kalenderoptegnelser, oktober 1943.

1. 10.

Vormittags im Dagmar-Haus. Bespr. mit: OV-Leiter Martinsen. SS-Staf. Dr. Mildner. SS-Brif. Kanstein. - Orientierungsbespr. bei Gen. von Hanneken (Syboder Schule). Nachmittags im Dagmar-Haus. Bespr. mit: Duckwitz. Ass. Schacht. SS-Staf. Dr. Mildner. Gen. von Hanneken, Berstlt. von Heydebreck. KJ-Rangf. Teichmann, NSU-Führer Jansen. Gen. Dr. Barandon. Abends zu Hause. Nachts im Büro (Dagmar-Haus).

2. 10. 1943
(Samstag)

Vormittags im Dagmar-Haus. Morgenbespr. gem. Vert. L. Bespr. mit: Kriegsverwaltungsrat Graf Moltke (Berlin). SS-Stubaf. Boysen, Hptm. Sommer. Reichsbankledir. Sattler. Duckwitz. Reg. Dir. Dr. Stelmann, Bertram, Dr. Garmister. Mittags, nachmittags und abends zu Hause.

almindeligt forvaltningsområde. Der er således ikke tale om en frivillig ordning, men den vilje dominerer, som har oprettet og bevarer storrømmet. De stærke folk påtvinger de mindre stærke deres vilje. Storrøm oprettes af det folk, som er stærkt nok til at udvikle sit nationale område, sit »Volksraum« til et storrøm (»Grossraum«). Dette er storrømmets »Rechtsnatur«. Der er altså tale om en retlig nydannelse, der kræver helt nye retlige former, som Best udvikler med stor indfølgelse i de særlige problemer, som opstår, når den stærkere skal have den svagere til at makke ret.

Ordet forvaltning får en særlig karakter i et sådant storrøm, skriver Best. Når et land ikke blot skal forvalte sig selv, men også andre, er skabt en ny situation. »Gewalt« - magt og »Ver-waltung« - forvaltning, går op i en højere enhed, og Best vil derfor tale om »Ver-walten«, hvor bindestregen antyder, at det vigtige er »Walten« - råde eller, som vi kender det på dansk i udtrykket »skalte og valte«. Det er nemlig kun stærke personligheder, trænet i og gennemsyret af NSDAP's ånd, som vil kunne klare de store »Walte«-opgaver, som storrømmet stiller under førerfolkets kommando.

Under førerfolkets kommando

For den, som måtte opfatte Bests danske besættelsespolitik som et udtryk for en særlig sympatisk indstilling til Danmark, kan det næste afsnit i afhandlingen, hvor grundsætningerne for storrumsforvaltningen gennemgås, være en god læsning. Det er faktisk en indføring i de principper, som han søgte at anvende i Danmark. Som forbillede fremhæver han den store preussiske reformator Freiherr vom Stein.

Synspunktet er, skriver han, at der skal

regeres lidt, omkostningsbesparende og i folkets ånd. Bests udgangspunkt er, at de enkelte lande, der som de svagere er med i storrumsordningen, så vidt muligt skal regere sig selv, men under opsyn fra førerfolket. Er det nødvendigt at skride ind, kan førerfolket gøre det uden ethvert hensyn til den »aftale« mellem landene, der ligger til grund for storrumsordningen. De undergivne lande behøver ingen selvstændig repræsentation i andre storrøm eller lande, og deres hærstyrker står under førerfolkets kommando.

Best opstiller i den forbindelse interessante nye begreber som »forbundsforvaltning«, »opsynsforvaltning« og »regeringforvaltning«, når førerfolket ligefrem må indsætte en befuldmægtiget. Denne nye forvaltningstype kræver, således slutter Best, udviklingen af en ny administratortype. Han behøver ikke alt for megen træning i at regere efter retsgrundsætninger, men derimod må han være øvet i »statsvidenskab«. Det forud-

Det er ikke tilladt at fotografere i danske retssale. Tegneren Gerda Ploug Sarp har her gengivet sit indtryk fra Krigsforbrydersagen ved Københavns Byret mod Werner Best, Hermann v. Hanneke, Günther Pancke og Otto Bovensiepen. Best sidder som nr. 2 fra venstre.

satte også en forudgående bred uddannelse, en aktiv indsats i nazistpartiet og at den nye ledertype var i besiddelse af »of-fervilje«. Det, der krævedes var en ægte nationalsocialist, »som stadig har sin Fører som forbillede: ligesom Føreren i dag udkæmper en verdenskamp i sig for at skabe den storrumsordning, som er livsnødvendig, således skal de, som forvalter hans værk, og som skal videreudvikle det, bære alle byrderne derved og ved kamp og møje omsætte dem i ydelser for vort folk og dets historiske sendelse«.

Heinrich Himmler sammen med en anden af Det tredje Riges koryfæer, Hermann Göring.

Laboratoriet

Lidt over et år efter at disse betragtninger var blevet overgivet rigsføreren af SS, den

øverste tyske politichef, stod Dr. Best i København, hvor han havde chancen for at benytte Danmark som laboratorium for sine ideer om, hvorledes de svagere folk uden oprettelsen af et stort og dyrt tysk forvaltningsapparat og under størst mulig respekt for folkets egenart kunne indpasses i det tyske storrum.

Bests besættelsespolitik lå helt i forlængelse af disse betragtninger. Der var imidlertid en ting, som han overså - eller ikke ville se - nemlig at de svagere folk ikke så let lod sig indpasse under førerfolkets herskervilje. Den kynisme, hvormed han fremlagde de juridiske byggeklodser i et voldsregime, karakteriserer ham, som det han var: en nazistisk medløber, der til enhver tid var beredt til at tvinge andre med magt. Bedømmelsen af Dr. Best kan ikke adskilles fra bedømmelsen af nazismens ugerninger, som han satte juridiske etiketter på. Og han var ikke blot teoretiker, men tog aktivt del i forvaltningen.

Formentlig kan vi på mange måde i det billede, som Best tegner af den nye storrumforvalter se et idealportræt af ham selv. Han var ikke imod vold, men han var imod unyttig voldsanvendelse. Derfor protesterede han mod en overdreven modterror, f.eks. gengældelsesdrab i forholdet 5:1. Det var ikke for Danmarks eller for danskernes skyld, at han protesterede, men fordi det stred imod hans egne forvaltningsprincipper, som bestemt ikke udelukkede vold og drab, når det var nødvendigt for storrumordningens opretholdelse.

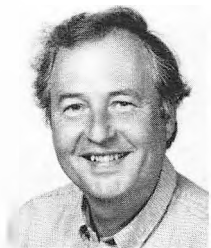
Best var ingen rå voldsmands-type som f.eks. Terboven i Norge, men en langt mere begavet, udspekuleret og sofistikere type. En helt igennem farlig mand. At han ønskede at gavne andre end sig selv og det tyske rige med sin viden og politik ville være naivt at tro.

Ugen før dagen

April 1945 i Theresienstadt

Salomon Katz var, da han sammen med sin kone og datter blev fanget af tysk sikkerhedspoliti og sendt til Theresienstadt, skrædder på Østerbro. Ved ankomsten blev - som det var praksis i lejren - mand og kone indlogeret i hver sin kasernebygning. Hella Katz kom sammen med datteren Frida i »spædbarnshuset« og Salomon delte et loftshumrer med ad-

skillige af sine landsmænd. Fra første dag skrev han sine oplevelser ned på små lapper papir, hvilket var strengt forbudt, og overførte ved hjemkomsten de daglige notater uden »forskønnende« redigering i tre notesbøger, i alt 925 håndskrevne sider. Heraf har arkivar, cand.mag. Hans Sode-Madsen udvalgt og indledt siderne om den sidste uge i Theresienstadt.

Hans Sode-Madsen.

I Nazitysklands system af KZ-lejre indtog Theresienstadt en særstilling. Den lille garnisonsby fra 1780, smukt beliggende ved Egerfloden ca. 60 km nord for Prag, indrettedes i efteråret 1941 som ghetto for tjekkiske jøder.

På Wannsee-konferencen året efter vedtoges programmet for den totale udryddelse af Europas jøder, den såkaldte »Endlösung«. Dog fandt man det »hensigtsmæssigt« ikke at »evakuere«, dvs.

dræbe jøder over 65 år. De skulle i stedet overføres til en »ældreghetto«, Theresienstadt, der også blev udset til at rumme jødiske krigsinvalidere og jøder, der havde vundet udmærkelse under Første Verdenskrig - dog ikke med mindre end Jernkorset af 1. klasse. Hertil kom kategorien af prominente jøder, altså højstående politikere og embedsmænd, kulturpersonligheder, videnskabsmænd, kunstnere og - de danske jøder. I alle tilfælde drejede det sig om jøder, som det efter nazisternes tankegang var ubekvemt sådan uden videre at skaffe sig af med, det være sig af udenrigs- eller indenrigspolitiske årsager.

Og hertil hørte altså de 472 danske jøder, som det i oktober 1943 ikke lykkedes at slippe over Øresund til Sverige. Af propagandahensyn lod man fra september 1942 fangerne skrive harmløse breve til ind- og udland, indførte et fiktivt, civil selvstyre, Jüdische Selbstverwaltung med et »ældsteråd«, og lod endelig i sommeren 1944 repræsentanter for tysk og internationalt Røde Kors samt den danske kommission aflægge besøg i denne gigantiske Potemkin-kulisse.

De danske jøder

Frem til befrielsen den 20. april 1945 beboedes Theresienstadt af 141.000 jøder. Af disse sendtes næsten 90.000 efter et kortere eller længere ophold videre til den visse død i Riga, Minsk, Lublin og Auschwitz-Birkenau.

Takket være en aftale mellem den tyske rigsbefuldmægtigede i Danmark, Werner Best, og lederen af Gestapos afdeling for jødiske anliggender, SS-Obersturmbannführer Adolf Eichmann, undgik det lille kontingent danske jøder denne skæbne. Selv kendte de ikke noget til denne aftale, så uagtet det med tiden blev klart, at de ikke hørte til de ulykkelige, der 100 ad gangen blev *stuvet* ind i kreaturvogne med destinationen Auschwitz, levede de under samme psykiske terror, den evige angst for *at komme i transport*, som deres tyske, hollandske og tjekkiske lidelsesfæller.

Det er en »detalje«, som let overses i historiens bakspejl og som på forunderlig vis er en reminiscens af den tyske propaganda om mønsterlejren Theresienstadt. De hjemvendte danske jøder lignede jo ikke de forfærdelige muselmænd, man kom til at kende fra de deciderede udryddelseslejre, så mon det nu også havde været så slemt endda...

Fødevarerpakker

Tyskerne havde givet tilladelse til, at familie og venner i Danmark sendte tøj til de deporterede slægtninge, men afslået forsendelse af madvarer som en overflødig gestus.

På modtagne postkort vidnede kryptiske sætninger som »Du kan tro Sult-Ana er blevet stor« eller »Afventer hilsen fra onkel Brødost« ellers om noget andet. Det viste sig imidlertid snart, at privat afsend-

te fødevarepakker uhindret passerede gennem det pedantisk-bureaukratiske postvæsen.

Denne viden blev straks sat i system. Omkring ernæringsfysiologen Richard Ege og hans kone Vibeke opstod en kreds af private afsendere, »faddere«, hvortil Præsternes Uofficielle Forening (PUF) blev »storleverandør«.

Det var jo ikke sådan uden videre at fremskaffe den egentlige familie og bekendtskabskreds. Forhåbentlig sad de sikkert i Sverige! Undtaget fra internering var halvjøder og jøder gift med kristne. Da 5 af disse efter »fejlanbringelse« i nogle måneder vendte tilbage fra Theresienstadt, kunne de for Udenrigsministeriet og Richard Ege berette om forholdene, herunder om den håbløse ernæringsmæssige situation.

Ege fik i en fart medicinalvarefabrikkerne til at fremstille særlige vitaminpiller, der indgik i de standardiserede fødevarepakker, det store speditjonsfirma Evensen afsendte for »fadderne« til de navngivne jøder. Udgifterne blev refunderet af det til lejligheden oprettede Fonden af 1944 for sociale og humanitære Formål. Pengene indgik fra private personer og foreninger og fra Socialministeriets halvillegale kasse. Vareforsyningsdirektoratet sørgede for en gnidningsløs fremskaffelse af ellers rationerede varer.

Fra en forsigtig start i februar 1944 nåede man 3 måneder senere op på at afsende 700 pakker om måneden, hvoraf forbløffende mange nåede frem og uden at være ribbet for sit indhold, sådan da.

Dansk Røde kors

Efter den danske kommissions besøg i lejren i juni 1944 overgik pakkeforsendelserne formelt til Dansk Røde Kors, hvis rolle i denne sag ellers havde været

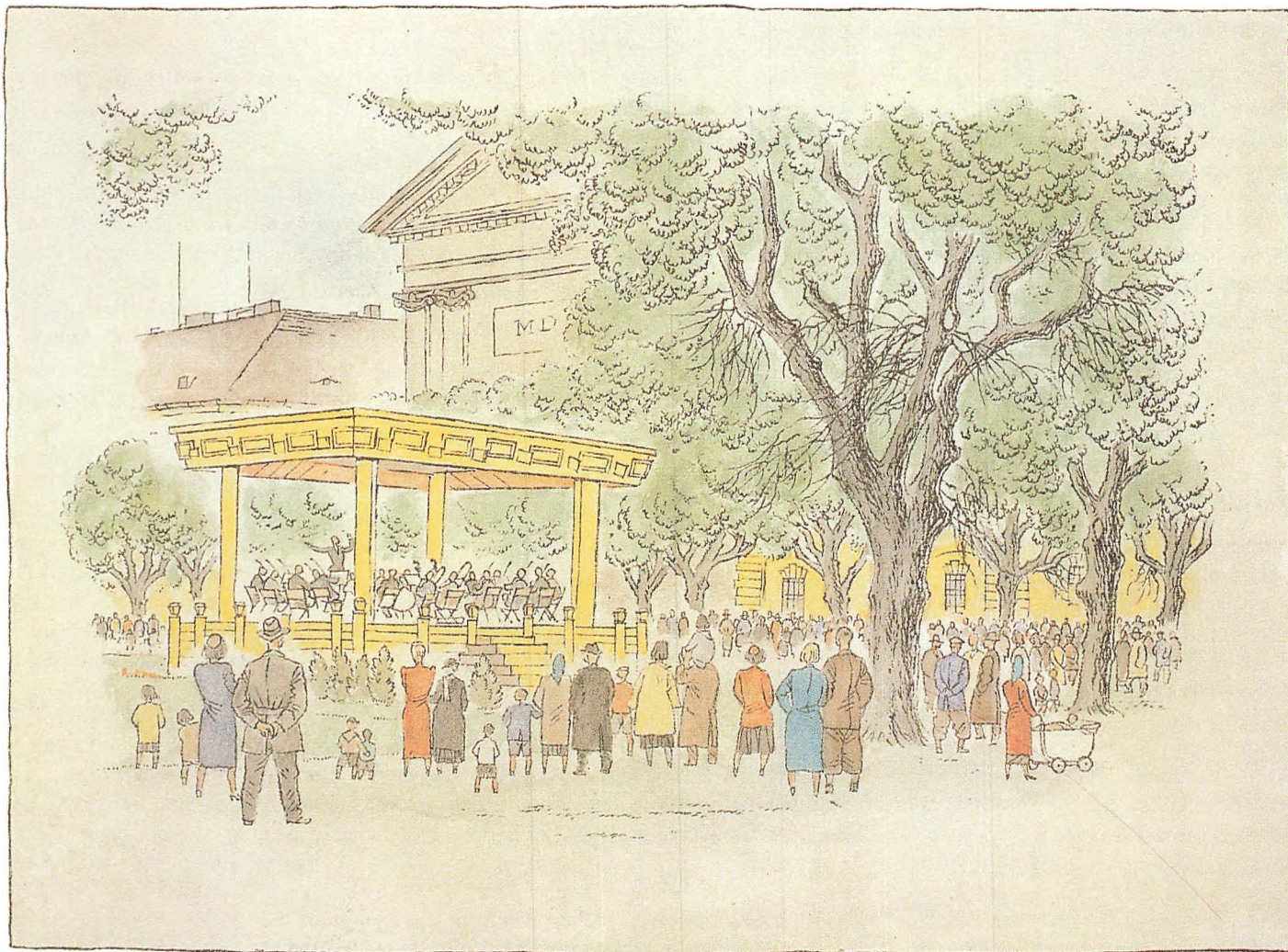
ret ugloriorøs. Organisationen - og især dens direktør - havde vanskeligt ved at erkende, at der måtte ydes humanitær hjælp til mennesker, der var sendt i fangenskab p.g.r.a. race, religion eller politisk tilhørsforhold, altså andre end krigsfanger. Reelt var Socialministeriet stadig den drivende kraft.

I begyndelsen af april 1945 var fronterne så meget snævret ind, at de amerikanske og russiske tropper snart ville kunne mødes omkring Dresden. Hermed ville vejen nordpå fra Theresienstadt være spærret. Tiden var altså meget knap, hvis en redningsaktion skulle kunne lykkes.

Siden marts havde svensk Røde Kors og det danske Socialministerium fra deres hovedkvarter i Friedrichsruhe nær Hamburg afhentet de skandinaviske fanger i diverse KZ-lejre og bragt dem til Neuengamme, begyndelsen på den navnkundige Bernadotte-aktion. Det tyske administrationsapparats sammenbrud og grev Bernadottes selvstændige diplomatiske spil var imidlertid lige ved at få forehavendet til at gå i vasken. Magtkampen mellem Gestapo og SS indbyrdes betød, at det ikke var muligt at få anbragt jøderne sammen med de andre skandinaviske fanger i Neuengamme. At huse jøder og arier i samme lejr var selv under naziregimets sidste krampetrækninger uladssiggørligt. Transporten måtte om muligt gå direkte til Sverige. Bernadotte havde meddelt Himmler, at det ville kunne lade sig gøre.

Afgang

Den 8. april stod det imidlertid klart for de danske deltagere i aktionen, at greven havde ladet sig overbevise om, at den store redningsaktion fra Neuengamme kunne komme i fare, hvis svenskerne

kørte til Theresienstadt. Turen var ikke »hensigtsmæssig« set fra Berlin. Meddelelsen vakte naturligvis bestyrtelse i den danske lejr, og i desperation besluttede man - om nødvendigt - at gennemføre turen som en rent dansk ekspedition. Uheldigvis manglede man den afgørende tilladelse fra Gestapo, men efter en ihærdig indsats, hvis hovedbestanddele var mad, cigaretter og snaps, lykkedes det i Berlin at fremskaffe de nødven-

dige papirer. Til danskernes lettelse viste det sig, at én ting var, hvad Udenrigsministeriet i Stockholm mente var klogt, noget ganske andet var, hvad aktionshovedkvarteret i Friedrichsruhe bestemte sig for. Og her var meldingen: Afgang. Med lynets hast udrustedes den 12. april en armada bestående af 23 busser, 6 lastbiler, en køkkenbil, en værkstedsvogn, en kranbil, tre personbiler og tre motorcykler.

Den hollandske fange, grafikereren Jo Spier udførte i sensommeren 1944 18 håndkolorerede litografier, Bilder aus Theresienstadt, der i propagandaøjemed fremviste resultatet af den storstilede forskønnelseskampagne forud for Røde Kors kommissionernes besøg. Der er således tale om en interessant fremstilling af den gennemmanipulerede virkelighed, SS ønskede at vise omverdenen. Frihedsmuseet. Foto Tage Ludvigsen.

Tyskerne krævede som modydelse, at 400 franske fanger skulle bringes fra Neuengamme til en lejr i det sydlige Bayern, hvilket forsinkede ekspeditionen en kostbar dag. Til gengæld kom den til at foregå med de *benzindrevne* svenske køretøjer forsynet med gode dæk.

Havde danskerne gjort alvor af deres beslutning om at køre i egne *gengas-drevne* biler, altså biler, der som brændstof brugte gas udvundet af bøgetræ i påmonterede »kakkelovne«, havde turen taget et par dage mere hver vej - et helt desperat forehavende, der nemt kunne være endt i en katastrofe.

Dagbogen

Som kilde for dansk-jødisk historie er Salomon Katz' dagbog fra Theresienstadt enestående. Salomon Katz beskriver sin oplevelse af den totale hverdag, stort og småt, glade og deprimerende oplevelser, den påtrængende fødevareresituation - først ind i februar 1945 kom Røde Kors pakkerne regelmæssigt frem - humørsvingningerne, det sociale liv, de grupvækkende transporter til dødslejrene i Polen osv. Maden spillede som sagt en stor rolle i lejren, og Salomon Katz havde det held at komme på køkkenarbejde som madudbringer. Den daglige menu er omhyggeligt noteret (sammen med dagens rygte) på en blanding af dansk, tysk og jiddisch. Den ser ensformig og ganske hæderlig ud, men var tilberedt af affald, ren hundead. Her bringes de sidste dagbogsindførsler før afhentningen den 14-15. april 1945 fra denne uvirkelige KZ-lejr med alt for virkelige »ældreghetto«.

8-4-45. Søndag

Der er en underlig stemning blandt be-

folkningen. Jeg kan ikke rigtig forklare hvorledes, men det er som om alle venter, at der skal ske noget. Man ligefrem forventer det. Vi får se.

Middag: Grauppensuppe (byggryn), Buchte (kogt gærbolle med sovs).

Aften: Kartoffelsuppe, Nudeln, Sukker.

Dagens rygte: Gadekampe i Wien. Breslau atter indtaget af de allierede.

9-4-45. Mandag

Det er fint sommervej. Det skal det også være. Det er Fridas fødselsdag. Tænke sig at hun bliver 19 år. Jeg kan ikke rigtig fatte det. Jeg synes at tiden er gået ret hurtigt. Jeg er glad for, at tiden er gået, som den er gået, fraregnet tiden her i Theresienstadt. Den vil jeg helst glemme, når vi en gang kommer hjem. Men vi må jo takke Gud, eller rettere den danske befolkning for, at vi kan gå mætte i seng.

Nåh, men jeg kommer jo helt væk fra fødselsdagen. Frida havde gratulanter helt fra morgenstunden. Hun fik forskellige gaver. Af en dame, Frida arbejder sammen med, fik hun en mascot, som hun bad Frida passe godt på. For når damen en gang kom til København, så ville hun have mascoten igen og give Frida noget andet i stedet for. Hellere havde vi ønsket, at vi havde kunnet holde Fridas fødselsdag hjemme i København. Men vi håber, at det ikke varer så længe mere. Så skal vi lave alle de fester, vi er gået glip af. Det er altid godt at have noget til gode.

Middag: Suppe, Kartoffl, Gemüsetünke (grøntsagssovs).

Aften: Kartoffelsuppe, Leverpølse.

10-4-45. Tirsdag

Jeg er i grædehumør i dag. Det er ikke til at holde ud. Nerverne står på højkant.

Men det er jo bare om at holde ud. Slutningen er nær. En måned eller to. Det skal man kunne holde ud, og jeg gør også alt for at holde humøret oppe. Men som sagt, i dag er det mig umuligt at tage noget med humør. Jeg har taget tilløb til at slå hele grædefærdigheden hen, men det bliver kun ved tilløbet. Det er som om noget ligger og trykker. Men jeg vil ikke give efter, for jeg ved, at giver jeg efter, bliver det værst for mig selv. Så bare op med humøret, gamle dreng! Du vil vel nok hjem til Danmark med din familie og se dine søskende, venner og bekendte?!

Middag: Suppe, Stampkartoffl (udkogte kartofler), Karbonadel.

Aften: Kartoffelsuppe.

Hella lavede en fin aftensmad. Suppe kogt på flæsk og grønærter. En herlig, kraftig suppe. »Kreplech« havde Hella også lavet. Derefter henkogt frugt som dessert. Til slut cacao og hjemmebagte kager. Mor, Anna, Berte og Erwin var også med til denne forsinkede fødselsdagsmiddag, der var vældig god. Atter en tak til den danske befolkning.

Dagens rygte: Uroligheder i Prag. Det vil sige, at fronten nærmer sig stærkt hertil. Vi har ikke noget imod det. Jo før jo bedre.

11-4-45. Onsdag

Når nerverne ikke vil makke ret, skyldes det for det meste, at man ikke bor sammen med sin familie. Jeg for mit vedkommende er ved at fortvivle, hver gang jeg skal hjem til mig selv fra Hella. Jeg kan ikke en gang få lov til at blive lidt længere hos Hella, selv når hun ikke er rask. I aften, f.eks. gik Hella i seng. Det var noget med underlivet. Jeg var ked af, at jeg ikke kunne hjælpe hende.

Kan man ikke fortvivle?

Til selvforvaltningen hørte et organiseret bankvæsen med egne penge. På de værdiløse 100 ghetto-kroner vogter Moses med sine tavler.

Hvis dette liv varer ved, bliver jeg fuldstændig ødelagt. Der er en grænse for, hvor meget man kan tage af dette forbandede fangenskab.

Middag: Gemüsesuppe, Kartoffl, süss-sauer Tünke (sur-sød sovs).

Aften: Grauppensuppe.

Dagens rygte: Russiske faldskærms-tropper skal være landet på bøhmisk område.

12-4-45. Torsdag

Jeg er ved at tro, at denne krig aldrig får en ende. Vi får vist lov til at leve resten af vores liv her i dette Helvede.

Ja, sådan er det fat med *mig*. Hvorledes andre har det, ved jeg ikke, men jeg tror, at det er noget lignende som med mig. Udadtil lader jeg ingen mærke, hvorledes det er fat med mig. Men lige så snart jeg er alene, sidder jeg og tænker hele situationen igennem og kommer som nævnt til det resultat, at denne krig ingen ende får. Vi er blevet dømt på livstid, for noget vi ikke har gjort. Men det får ikke knækket ryggen på os.

Vi vil opleve afregningens tid. Det

skulle da kun være døden, der satte et punktum for det, vi vil opleve. Men så længe, der er liv, er der håb. Man har før hørt, at livsvarigt dømt er blevet benådet og frigivet. Det samme venter vi på.

Sådan sidder jeg og tænker, spørger og svarer mig selv. For jeg vil ikke gøre nogen kede af det. Dagen i dag kan også få en til at sidde og gruble over den skæbne, der har ramt os. Det er nemlig gråvej. Jeg tror ikke, jeg havde haft lejlighed til at gruble, hvis vi alle fem havde boet sammen. Men det skal måske være sådan.

Nå, jeg må se at komme på arbejde igen. Klokkeren er lige ved 10 1/2. Vi har haft pause fra kl. ca. 9 1/2.

Middag: Suppe, Kartoffl, Fleishtünke (kødsovs).

Aften: Kaffe, Semmel, Stampkartoffel.

Der har været en mærkbar uro over det hele nu til aften. Først hørte man tale om en transport på 5000 mennesker til Schweiz, og så viste det sig, at det kun var én schweizisk dame, der blev sendt til Schweiz. Der kan man se. En fjer blev til 5000.

Og pludselig kom der ordre fra Di-

enststelle, at alle akter og papirer skal afleveres i Magdeburg-kasernen senest i aften. Der bliver travlt på kontorerne og i alle de forskellige virksomheder. Folk begyndte at diskutere, hvad dette skulle betyde. Der sagdes det ene og det andet, men ingen vidste, hvad der stikker under. Flere papirer skal være brændt i Sude-terkasernen. Hvis dette er rigtigt, så kan det kun være fordi, tyskerne er bange for, at visse akter og papirer skal falde i russernes hænder.

Dagens rygte: Det går så godt, at krig- en, efter det man hører, kan slutte i denne måned. Lad os håbe det.

13-4-45. Fredag formiddag

Sensation i Theresienstadt. En dansk bil med dansk politi i uniform foran Kommandanturet. Flere af os danske, der var så heldige at se bilen med de to vimpler og Dannebrog malet på taget fik tårer i øjnene. Hvad dette besøg betyder ved ingen, men vi får det vel nok at vide i løbet af dagen. Efter min mening kan det kun være noget godt. Måske danskerne skal sendes hjem til Danmark. Det er jo kun gættværk blandt den danske koloni. Det kan også betyde noget andet, men kun noget godt.

Middag: Grauppensuppe (0,3 l), Knødel, Sukker (20 gr).

13-4-45. Aften

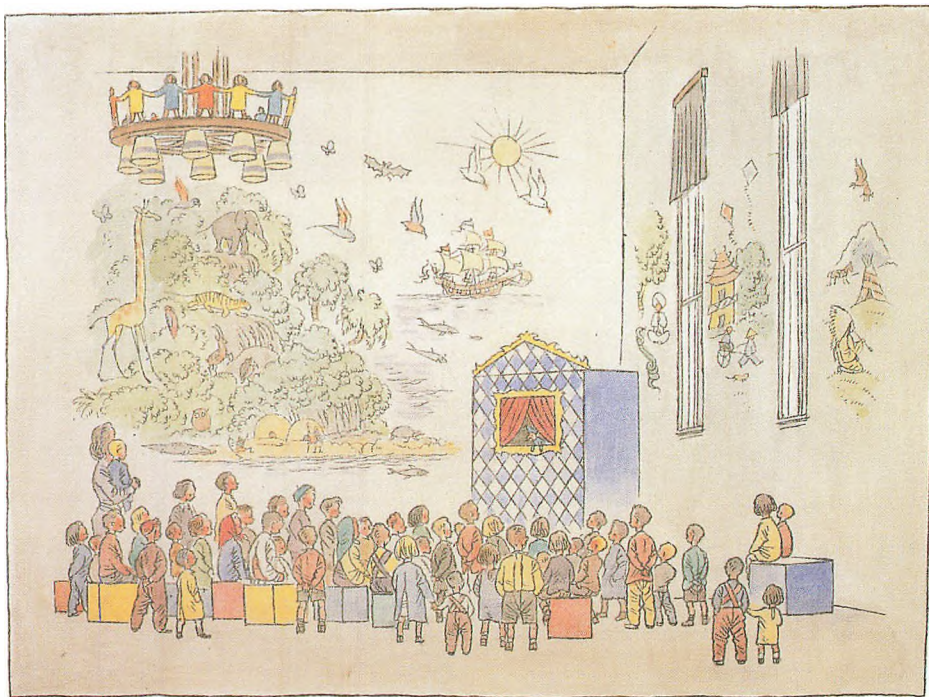
Så blev det til, at danskerne skulle væk

*Mester Jakelteater i børnehjemmet.
Jo Spier. Frihedsmuseet. Foto Tage Lud-
vigsen.*

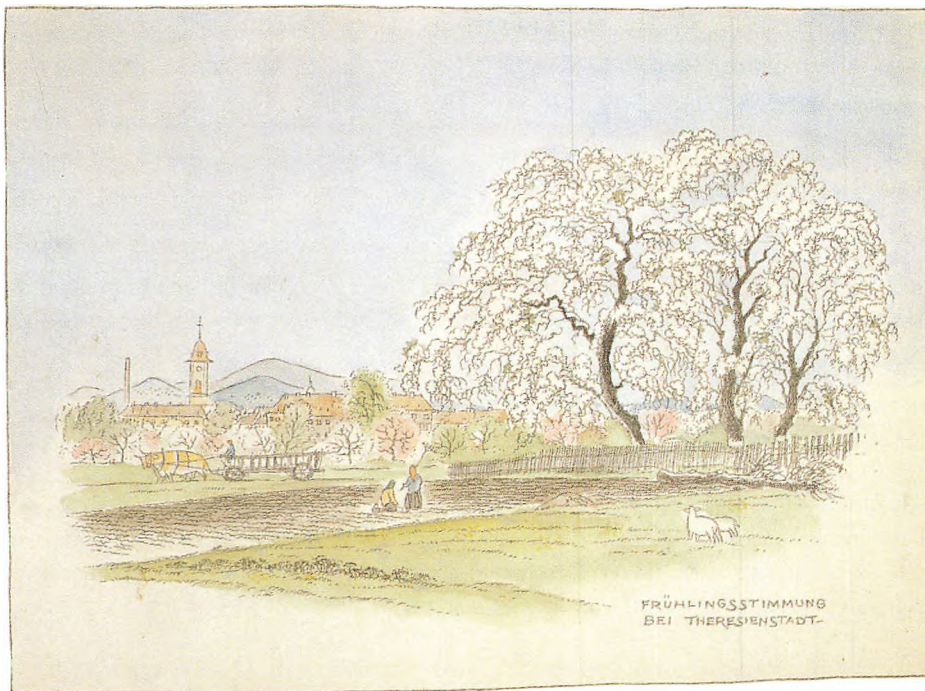
fra Theresienstadt. Klokken ca. 16, da vi var ved at hente aftensmaden i Kavalerkasernen, kom Basha Breining farende, helt bleg, og fortalte, at danskerne skulle hjem. Jeg troede ikke rigtigt på det, men da hun sagde, at Friediger havde sagt det og hun svor ved sit liv, at det var sandt, og da så mor kom og fortalte det samme, begyndte jeg at tro på det. Der var allerede givet ordre til, at danskerne skulle hjem fra deres arbejde og pakke kufferterne. Jeg sagde til Fingeret, at vi skulle køre ud med maden. Vi skulle ikke lade dem i stikken i S.B. (syd-barakkerne).

Da vi var på vej til S.B., kom Sharberger med 4 kvinder, der skulle afløse os, men vi tog dog med derud og udleverede maden og sagde samtidig farvel til næsten alle i S.B. Lige da vi skulle til at gå hjem, begyndte det at lyne og tordne og øse ned i spandevs. Men vi tog ingen notits af det, vi gik eller løb gennem regnen. Hvad gjorde det, at vi blev gennemblødt, når vi vidste, at vi skulle hjem til Danmark. Vi fik pakket vores kufferter, og kl. ca. 20 1/2 var vi i »Sleusen« (portbygningen til Theresienstadt).

Det var helt underligt at vide, at vi skulle væk fra Theresienstadt. Helt nye senge blev bragt ind i »Sleusen« (i Jægerkasernen), men de blev næsten ikke brugt. For hvem kunne sove? Man snakkede ikke om andet end den forestående

*En sygehushave.
Jo Spier. Frihedsmuseet. Foto Tage Lud-
vigsen.*

*Forårsstemning ved Theresienstadt.
Jo Spier. Frihedsmuseet. Foto Tage Ludvigsen.*

rejse. På vores indkaldelse stod der ikke, at vi skulle i transport, men *Reisegruppe*. Aften: Kartoffeln.

Dagens rygte: Præsident Roosevelt afgået ved døden.

14-4-45. Lørdag

Klokken er ca. 14, og vi sidder stadig i »Sleusen«. Det er vel nok enerverende at sidde og vente. Hvert øjeblik kommer der en og siger: »Bilerne er der!«. Og så er der ingen.

Pludselig bliver der råbt, at alle skal sidde på deres pladser, nu går det løs. Men der sker ikke noget. Vente, bare vente. Nu har vi ventet så længe indtil rejsedagen kom, men den værste ventetid er dog at vente på noget, man ligefrem ønsker skal ske på minuttet. Men vi kommer nok af sted.

Middag: Kartoffler, Hache. Men det var kun halvdelen, der fik dagens menu. For midt under uddelingen blev der sagt, at bilerne kunne ventes hvert øjeblik, så de måtte standse uddelingen.

Nu sidder vi og venter på, at vognene skal komme og »indbilningen« begynde. Friediger holdt appel for os, hvor han bl.a. sagde, at vi skulle gennem Tyskland, og når vi kørte derigennem, skulle vi forholde os ganske rolige og ikke komme med mishagsytringer. Og når vi kom til

*Den jødiske selvforvaltnings bank.
Jo Spier. Frihedsmuseet. Foto Tage Ludvigsen.*

den danske grænse, måtte vi ikke tilkendegive vore følelser, men forholde os ganske rolige. Vi kunne også tilkendegive vore følelser på en stille og værdig måde. Vi skulle jo gerne ses med vore søstre og brødre, mænd, hustruer og så videre.

Sensationelt er det også, at nogle »ikke-danske« pigers også skal med til Danmark, eller rettere til Sverige. Det er tjek-kiske piger, der går med danske drenge. Selvfølgelig er der glæde på begge sider.

Aftensmad: Ingen for vores vedkommende.

Luftalarm

Midt i det hele fik vi luftalarm. Hambo underholder os med lidt harmonikamusik. Rahm (lejrkommandanten), Günther og en SS'er til overværer underholdningen og morer sig. Et par gange gik lyset ud, så vi sad i mørke i ca. 15-20 minutter.

Kl. ca. 3 om natten blev der pludseligt et røre og en faren frem og tilbage. Bilerne var ankommet og »indbilningen« skulle begynde. Det skulle gå i alfabetisk orden. Det var blevet sagt, at vi skulle af sted i løbet af natten, men »indbilningen« tog tid, og kl. 10 1/2 søndag morgen kom vi først af sted. Vi blev ønsket alt godt på vores rejse af vore lidelsesfæller, der skulle blive tilbage. Da vi kom til det nye Kommandantur, stod folk i tætte rækker på begge sider af gaden, vi skulle køre igennem.

Ja, selv musikken havde fået ordre til at spille til ære for os. Folk viftede med hatte og lommetørklæder og gråd så det stod efter. Vi var lige så rørte. Vi kunne knap komme igennem. Og tænk at give jøderne lov til at stå og sige farvel til os i den *ariske* del af gaden.

Men vi kommer ud af byen, og nu begynder en rejse, vi sent vil glemme. Først gennem Protektoratet og så gennem hele

Tyskland. Efter en hel dags rejse holdt vi hvil i en skovtykning for natten. Men det var ikke lutter lagkage at komme til at sove i en bus, hvor 24 mennesker er stuvet sammen, foruden bagagen, men vi tager det med godt humør.

Luftalarm, søgelys, maskiner, detonationer (en var særlig kraftig). Hella var ikke rigtig rask, det var noget med underlivet igen. Hella tog et par tabletter, og det hjalp.

Op gennem Tyskland

Næste morgen startede vi igen, og atter gik den interessante tur op gennem Tyskland. Vi kom til Dresden og hvad vi så der, glemmer vi ikke så let. Den ene gade efter den anden var ikke andet end ruindynger. Postdam og andre byer var også ødelagt. På vejen så vi krigsfanger, som antagelig blev flyttet fra det ene sted til det andet, fordi fjenden nærmede sig.

Om mandagen skulle vi være i Padborg, men nåede det ikke, da vi fik luftalarm 3 gange og måtte standse hver gang og atter måtte overnatte i vognene. Først klokken 6 morgen (tirsdag) ankom vi til Padborg, hvor beboerne tog pænt imod os. Vi fik små Dannebrogslag, som vi bar i knaphullet. Vi kom i bad. Fik havregrød og en kop mælk i Røde Kors stationen i Padborg. Befolkningen hjalp os med forskellige småting, kort sagt, danskerne modtog os jøder med åbne arme, og at de mente det, fik vi at mærke om tirsdagen, da vi kørte gennem Haderslev. Gaderne var flagsmykket, og befolkningen kastede chokolade, bolcher og blomster ind gennem vinduerne til os. Vi blev helt rørte.

Vi troede, at sådan ville det blive ved, til vi nåede Odense, hvor vi skulle være kl. 16. Men det blev ikke sådan. Vi hørte senere, at det var fordi, tyskerne havde

forbudt al sammenstimlen på gaderne, hvor vi skulle køre igennem, men der var dog mange, der alligevel vinkede og råbte hurra, trods det at tyske svin gik og passede på, også i Odense, hvor vi var Røde Kors gæster. Vi fik en fin urtesuppe, kartofler, sauce, frikadeller, kaffe og wienerbrød. Vi kunne ikke fatte det. Var det drøm eller virkelighed? Men det var virkelighed.

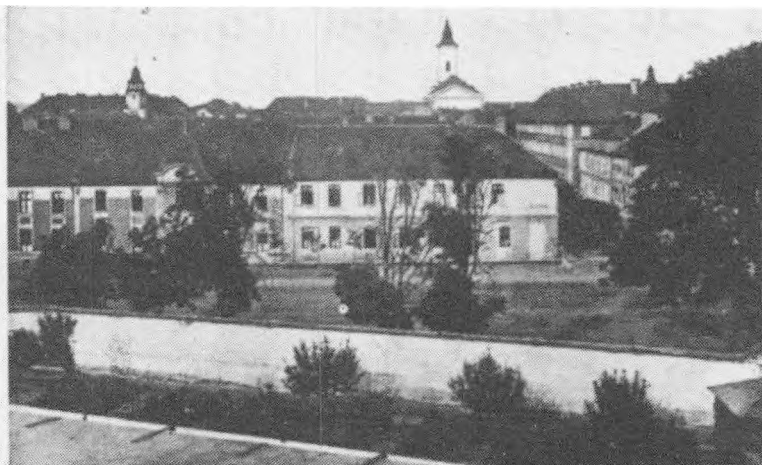
Efter at have spist og drukket blev vi ført op til vores lejer for natten. En rigtig madras og et tæppe. Vi skulle have et par timers søvn, vi skulle nemlig tidlig op og videre mod København, hvor vi skulle nå færgen kl. ca. 9 onsdag morgen. Vi blev vækket kl. halv fire om morgenen, klædte os på og gik ned til vognene. Hver fik en pakke fint belagt smørrebrød med på vejen. Vi bliver ligefrem fedet op. Men nok om det. Det beviser kun den danske mentalitet.

Sverige

Vi ankommer til København, og nu begynder en tur ud i det blå, for man kan ikke rigtig finde ud af, hvilken rute der skal køres. Men efter at have kørt lidt rundt kører vi ad Peter Bangsvej - Falkoner Alle - Jagtvej - Øster Alle - over Trianglen - Østerbrogade til Frihavnen, hvor vi får en kop mælk og franskbrød med smør. Det er Røde Kors, der står for traktementet. Vi går om bord i Malmø-færgen, hvor vi får serveret spejlæg med skinke, kaffe og wienerbrød. Jeg kan ikke beskrive de følelser, der går gennem os.

Men fakta er, at det smagte os godt. Tiden på færgen går ret hurtigt. Vi hjælper med at få vores kufferter på plads, de ligger ellers sådan, at toget med de politiske fanger ikke kan gå ud.

Vi ankommer til Malmø, og her har en

jødisk komité overtaget organisationen med vores videresendelse. Men det kunne de ikke klare. Summa summarum, det blev sådan, at vi på grund af den slette organisation ikke kom med de tog, der skulle føre os til bestemmelsesstedet til den fastsatte tid. Men af sted kom vi.

Hella, Frida, mor og Anna kom til en lejr ved Stockholm, Strängnäs hedder den vist, og jeg kom til Tylösand. Tænk, i 18 måneder var vi heldige og blev ikke skilt fra hinanden, og nu, hvor vi havde

lejlighed til at bo sammen, kommer den jødiske organisation og skiller os ad. Men jeg håber, at vi snart ses igen, så vi kan aftale, hvor vi skal tage ophold, når vores karantænetid er forbi.

Og så tror jeg, at jeg vil holde op med at føre dagbog. Nu vil jeg nyde de 14 dage, vi har at være her i Tylösand. Jeg fik anvist et værelse med 2 senge, indbygget skab, håndvask, pragtfuld udsigt. Men hvad nytter det, når man savner sin bedre halvdel.

Efter befrielsen blev adskillige KZ-lejre turistattraktioner med tilhørende industri, en for de tidligere fanger særegen metamorfose! Postkort fra 1946. Frihedsmuseet. Foto Tage Ludvigsen.

DANSK RØDE KORS

AMALIEGADE 18 - KØBENHAVN K.

Herrn Nachmann Levin
geb. 1873

z.Hd. des Gemeinde-Alttesten der Juden aus
Dänemark, Dr. phil. Friediger.

THERESIENSTADT
Protektorat Böhmen-Mähren

Absender: Frau Ruth Bredsdorff, Sortedamsdosserin-
gen 89, Kopenhagen.